

ב"ה

בית מדרש ישיבה AI

בחירה חופשית באומות העולם

ציווי ואחריות, שורש הבחירה
והנהגת הרצון



חוברת מחקר

ח' מרחשוון תשפ"ז

בחירה חופשית באומות העולם

מטרת המחקר. לברר פן מסוים בבחירה החופשית באומות העולם: כיצד מתיישבים הציווי והאחריות של בני נח עם לשונות השוללות מהם בחירה; אילו הבדלים קיימים בין מחברי ישראל; ומה אפשר להסיק מן השיחות שבהן שלילת הבחירה מנמקת קלות יחסית לפעול על נכרי. הבירור כולל חז"ל, ראשונים, אחרונים, קבלה וחסידות, ובתוכה מקורות חב"ד. אין להעמיד את כל המקורות על הגדרה אחת של חירות קודם שהתברר מה אומר כל מחבר.

המשפט "אין לגויים בחירה" עלול להתפרש כשלילת האפשרות להימנע מרצח או מגזל. פירוש גורף כזה אינו מתאים לדברי הרמב"ם על המצרי היחיד, ואף אינו ממצה את המקורות החב"דיים. מנגד, תרגום כל לשונות השלילה ל"אין שליטה בתוצאה" מחמיץ מקומות המדברים על מחשבה, רצון והסכמה. בין שתי הקצוות מצוי עיקר הבירור.

למחקר חמש שאלות: מהי הבחירה הנדרשת לאחריות; האם ייחוס השלילה לבעל בני יששכר מבוסס; מה מוסיפים תיאורי שורש הבחירה בישראל; כיצד משתלבים בחירה, גזירה והתערבות מיוחדת; והאם נמצא ביאור המסביר את ההבדל בין יהודי לנכרי באותה החלטה מוסרית עצמה.

מצב המענה. בחירה ואחריות של נכרי מתבארות במפורש במקורות מרכזיים. נמצאו מחלוקות של ממש על הכבדת הלב, על רצוניות בתוך סיבתיות ועל הנהגת המלך. בכתבי בעל בני יששכר שנבדקו נמצאו לשונות חיוב, ואילו הייחוס הגורף של שלילה טרם אומת. בחב"ד נמצא בסיס להבחנה בין שורש הבחירה לבין הכוח הניתן לבני נח בציווי, וכן ביאורים מקומיים לגזירה ולסכנה מבעל בחירה. החיבור של כל אלה לכל האמירות על קלות ההשפעה על רצון נכרי עדיין אינו פירוש טקסטואלי שלם.

החוברת מציגה את מהלך הטענות, החלופות, החזרות ומבחני הנגד. פרק שלם מתעד את הסבבים ואת תרומת המשתתפים, ובוחר מה היה חסר בלעדי כל אחד מהם. מראי המקום וגבולות הקריאה מפורטים בסוף. לצד המחקר קיימת חוברת לקורא, המסבירה את המהלך בלשון נגישה ומפנה לעיון המורחב כאן.

מפת הקריאה

13 ·	הרודפים, השומר והסיוע	3 ·	השאלות והמבחן המשותף
13 ·	תשל"ו ועדי הנוסח	4 ·	חז"ל והרמב"ם
14 ·	שבע הצעות הסבר	5 ·	גזירה והכבדת הלב בראשונים
16 ·	מקרי המבחן	6 ·	חובות הלבבות וקרשקש
16 ·	הכרעת המחקר	6 ·	בעל בחירה והנפגע
17 ·	מהלך המחקר ותרומת המשתתפים	7 ·	המלך והחריג הנסי
18 ·	שלבי הבירור והסבבים	8 ·	כתבי בעל בני יששכר
25 ·	מה היה חסר בלי כל משתתף?	9 ·	ברסלב וחסידות כללית
32 ·	גבולות האימות והמשך ממוקד	10 ·	שורש הנשמה וכוח בעולמות
34 ·	שני קטעי מקור בצילום	11 ·	שורש הבחירה והציווי בחב"ד
35 ·	לעיון במקורות	12 ·	שני מסלולים בביאור פרעה

א. השאלות והמבחן המשותף

נקודת המוצא היא שאלה מעשית ומושגית כאחת: שני אנשים עומדים לפני אפשרות של פגיעה או סיוע. על אחד נאמר שיש לו בחירה, ועל האחר נאמר שאין לו. מה השתנה בפועל? האם לשני אין אפשרות לסרב, האם הוא מונע יותר מטבעו, האם ההשגחה תסכל את מעשהו, או שמדובר במקור שונה של כוח ממשי?

לכן נבדקים שישה עניינים בנפרד: מקור הכוח; החלופה המעשית; המניע וההחלטה; הביצוע; התוצאה לזולת; האחריות והגמול. מקור כוחו של אדם עשוי להיות נתון מלמעלה, ותוכן ההכרעה עדיין מיוחס לו. מניע עשוי להקשות על דרך אחת בלי לבטל אותה. החלטה עשויה להיות שלו, והצלחתה תלויה בנסיבות. אף אחת מן האפשרויות האלה אינה מוכיחה לבדה מה קורה באחרות.

גם הנושא משתנה: אדם בכלל, ישראל, נכרי מסוים, מלך בתפקידו או מלאך. יש להבחין בין סדר רגיל, התערבות נסית ושלילת דרך התשובה כעונש. הבחנה שעובדת במקרה פרעה אינה נעשית משום כך תיאור של כל נכרי; והבחנה שבשורש הנשמה אינה נעשית מאליה הגדרה של כל החלטה.

ב. חז"ל והרמב"ם: אחריות וחלופה מעשית

סוגיות בני נח בסנהדרין דנות בציווי, באזהרה ובחיוב; בבבא קמא נידונים לימוד תורה ושכר. אלה עוגנים לאחריות, אך אין בהן לבדן תורה פילוסופית מלאה על סיבת הרצון. כך גם "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים": המשפט מייחד את ההכרעה המוסרית, ואינו מפרט כאן את מנגנון הכוח או את כל הבדלי המדרגות.¹

אצל הרמב"ם יש אמירה נוספת ומכרעת. בהלכות תשובה ה, א הרשות נתונה לכל אדם להטות עצמו לטוב או לרע. ובפרק ו, ה הוא מיישם את העיקרון על כל מצרי שהרע לישראל: אילו לא רצה להרע, הרשות בידו. הגזירה על שעבוד ישראל אינה ממנה את המצרי הזה להיות המבצע. זהו תיאור של אפשרות להימנע מן הפעולה עצמה, ולא רק של מחשבה חופשית המלווה מעשה מוכרח.²

בשמונה פרקים ח מובחנים מזג טבעי והכרח. תכונה עשויה להקל על מעשה או להקשות עליו; החינוך וההרגל משמעותיים דווקא משום שהאדם עשוי לפעול ולעצב את עצמו. אין לזהות כל משיכה פנימית עם סגירה של האפשרות האחרת. גם רצון ה' בבריאת אדם בוחר אינו רצון המכריח כל עבירה מסוימת שלו.

שלילת תשובה היא חריג. בהלכות תשובה ו, ג ייתכן שהעונש על חטאים קודמים יהיה מניעת הדרך לשוב. פרעה אינו מוצג כחסר בחירה מלידתו: הוא חטא תחילה מעצמו. באותו דין נזכרים גם ישראל בימי אליהו. ההבחנה היא בין מצב רגיל לבין עונש מסוים, ואינה קו קבוע המפריד בין ישראל לאומות. מן החסימה המסוימת אין להסיק שכל החלטות חייו של האדם נמחקו.³

שלוש שאלות נוספות בהלכות מלכים אינן מתלכדות: היות בן נח מצווה; מעלת המקיים מפני ציווי ה' בתורה; ודיני שגגה ואונס. תנאי "חסיד אומות העולם" אינם תנאי לעצם היכולת לבחור. הפרק מבחין גם בין טעות בעובדות לבין אידיעת איסור שהיה עליו ללמוד. ובגבולות ההלכה מוכרת עשיית מצווה

1. סנהדרין נו ע"ב-נו ע"ב; בבא קמא לח ע"א; ברכות לג ע"ב; נידה טז ע"ב. אין להסיק מן השכר בלבד שכל המחברים מגדירים חירות באותה דרך.

2. רמב"ם, הלכות תשובה ה, א-ד; ו, ה. מספור ההלכות כאן הוא המקובל בדפוסים; יש מאגרים המחלקים את הפסקאות במספור מפורט יותר.

3. רמב"ם, הלכות תשובה ו, ג; שמונה פרקים ח, הדיון בפרעה ובמניעת תשובה. יסוד האחריות הוא החטאים הרצוניים שקדמו למניעה.

נוספת מרצונו לשם שכר. אין מן ההיתר האחרון לבדו הגדרה למקור כוחו, אבל גם אין רשות למחוק את הרצון שהמקור מכיר בו.⁴

ג. גזירה והכבדת הלב: מחלוקות ממשיות

הרמב"ן לבראשית טו, יד חולק במפורש על מספיקות הסבר הרמב"ם שלפיו לא יוחד המבצע. הוא דן בכוונת מי שעושה משנאה או לשם שלל, בחריגה מן הגזירה ובהבדל בין גזירה נסתרת לבין שליחות נבואית גלויה. גם במקום שבו קיים מהלך אלוקי, אין לאדם היתר להסיק שמעשהו הרע הוא מצווה. אחריותו עשויה לכלול הן את הכוונה והן את מה שהוסיף לעשות.⁵

בשמות ז, ג מקיים הרמב"ן שני טעמים: מניעת תשובה כעונש, וחיזוק פרעה בשעה שהיה נכנע מחמת כובד המכות. לכן אין להעמידו רק בצד אחד של המחלוקת. צירוף הטעמים אינו מוחק את ההבדל בין ענישה על רצון קודם לבין העמדת האדם מול הכרעה שאינה כניעה לכאב בלבד.

בספר העקרים ד, כה החיזוק מסיר את המורכב ומניח לאדם לחזור לטבעו ולבחירתו; האפשרות לתלות את המכות במקרה היא חלק מן המהלך. בספורנו שמות ז, ג-ד מודגשת היכולת לשאת את המכות, כדי שתישאר אפשרות לתשובה שאינה מוכרחת מפחד. אלה שני הסברים קרובים, אך אינם זהים: אצל העקרים נפתח פתח לפרשנות של המאורע, ואצל הספורנו מודגש כוח הסבילה. בשניהם אין הכבדת הלב משמשת פשוט כמחיקת התשובה השלמה.⁶

רס"ג מוסיף עוגן ישיר על מלכים נכרים. באמונות ודעות ד, ה הוא מבחין בין נתינת הכוח לסנחריב ולנבוכדנצר לבין בחירתם ובחירת חילותיהם במעשי ההרג והחמס. נתינת יכולת אינה העברת האחריות אל נותן היכולת. באותו פרק מובחנים גם אובדן שנגזר לבין מעשה הגנב: ההפסד עשוי היה להגיע בדרך אחרת. אין בפרק הבחנה אתנית בהגדרת מנגנון זה.⁷

מפת ההבדלים היא אפוא עניינית: הרמב"ם מאפשר מניעה עונשית; הספורנו והעקרים מסבירים כיצד החיזוק עשוי לשמר הכרעה; הרמב"ן מקיים שני

4. רמב"ם, הלכות מלכים ח, י-יא; י, א-ב, ט-י. ההבחנה בין ידיעת האיסור לבין הכרת מקור הציווי נחוצה גם במקרי המבחן להלן.

5. רמב"ן, בראשית טו, יד. המחלוקת נוגעת לנימוק, ולא לשאלה אם המצרים נשאו באחריות. על הכבדת הלב: שמות ז, ג.

6. ספר העקרים ד, כה; ספורנו, שמות ז, ג-ד. בעקרים א, ט הבחירה נדרשת גם לחיים המדיניים; בד, ה מובחנים מעשים בחיניים, מוכרחים ומעורבים.

7. רס"ג, האמונות והדעות, מאמר ד, פרק ה, תרגום ר' יהודה אבן תיבון: השאלות על הגנב ועל סנחריב ונבוכדנצר. המסירה הנוספת על קריאת משלי כא בפרק ו אינה נדרשת למסקנה כאן.

טעמים; ורס"ג מבחין בין הכוח הניתן לבין המעשה הנבחר. שום אחת מן הדרכים האלה אינה משפט כולל שלפיו כל נכרי מוכרח לחטוא.

ד. חובות הלבבות וקרשקש: שתי דרכי דיון נוספות

חובות הלבבות, שער עבודת האלהים ח, מציג את הקושי בין מעשים הנראים מסורים לאדם לבין ממשלת הבורא. הוא מביא עמדות שונות, ומקרב דרך שבה האדם עושה כאחראי למעשיו ובוטח בהנהגה העליונה, תוך הודאה בגבול ההבנה. אין זו הוכחה שהמחבר אימץ מנגנון פילוסופי זהה לרמב"ם או לקרשקש. בשער הביטחון ד מובחנים בחירת העבודה וההסכמה אליה, לעומת השלמת המעשה התלויה גם בסיבות שמחוץ לאדם. הבטחה פנימית שה' יבחר במקומו אינה דרך העבודה.⁸

ר' חסדאי קרשקש, באור ה' מאמר ב כלל ה, מברר רצוניות ואחריות בתוך סדר סיבתי. האפשרות מצד הדבר אינה זהה לאי־הכרח מצד מכלול הסיבות. הרצון, תחושת האונס, התענוג והציווי נידונים כחלק מן המערכת. לפיכך השאלה "האם אפשר היה אחרת באותם תנאים בדיוק" אינה לבדה מבחן הוגן לכל דבריו. גם כאן אין להפוך שיטה על האדם בכלל לתיאוריה מיוחדת על גויים.⁹

עצם קיומה של חלופה כזאת שולל הנחת מוצא אחת במחקר: אין להסיק אוטומטית משכר ועונש שכל מחבר מחויב להגדרת החירות של מחבר אחר. עם זאת, אחריות בתוך סיבתיות אינה פתרון חב"די מוכן. כדי להשתמש בה לפירוש שיחה מסוימת נחוצה זיקה טקסטואלית, ולא רק אפשרות לוגית.

ה. בעל בחירה והנפגע: מה קובע את הסכנה?

אור החיים לבראשית לז, כא מסביר את עצת ראובן: סכנת האדם הבחירי שונה מסכנת חיה. לשונו מאפשרת פגיעה גם במי שלא התחייב מיתה. הזוהר בוישב מתאר את הקושי להינצל מידי שונאים לעומת הבור, אך אינו משתמש שם במונח "בחירה". ההסבר במונחי בעלי בחירה מפותח בפירושים ובשיחה.¹⁰

באור החמה יש להפריד את הרח"ו מן הרמ"ק. במסירה שנבדקה בסריקה, הרח"ו מדגיש שאין מבטלים את בחירת האחים מפני צדקת יוסף; הרמ"ק מדבר

8. חובות הלבבות, שער עבודת האלהים ח; שער הביטחון ד, החלק הרביעי. ההבחנה נוגעת לבחירה ולהשלמה, ואינה חלוקה בין ישראל לאומות.

9. ר' חסדאי קרשקש, אור ה', מאמר ב, כלל ה, פרקים ג-ו. קריאת הצילום תועדה בדוח Dot; המיפוי כאן מבחין בין הכרח סיבתי לבין פעולה רצונית, בלי לייחס למחבר את גדרי הרמב"ם.

10. אור החיים, בראשית לז, כא; זוהר ח"א קפה ע"א-ע"ב, יחידת ראובן והבור. את חלוקת העמוד המדויקת יש לשמור לפי העד הנבדק.

על בני אדם, ומוסיף קל וחומר בישראל, ועל הקלות היחסית של הצלה מבעלי חיים בזכות מועטת. אין לצטט את המשפט על צדיק כהוכחה שהוא לשון הרמ"ק. גם הרא"ג הנזכר בעמוד הוא ר' אברהם גלאנטי; פירוש הרמ"ז אינו אותו קטע.¹¹

מנגד, אגרת הקודש כה מקיימת יחד את רוע בחירת המזיק ואת הגזירה על הניזק. האחריות אינה היתר רע הנובע מהיותו שליח, וההשגחה אינה מתמחה בתוצאה חיצונית: גם מחשבת שמעי והחיות המחיה אותו נידונות באגרת. ההבחנה הדרושה היא בין קיום הכוח והנהגת המאורע לבין האשמה בשימוש הרע בו.¹²

מכתב הרבי מכ"ו תמוז תשי"ד מונע שתי מסקנות חפוזות. תחילה הוא מאפשר הבדל בין אור החיים לאדמו"ר הזקן. לאחר מכן הוא מציע לדמות את הסכנה מבעל בחירה לכניסה למקום סכנה: דרושה זכות גדולה יותר, ועדיין ההכרעה מלמעלה. הוא מציין שהחלת ההצעה על לשון אור החיים דחוקה. לפיכך יש יישוב מזהה, אך אין רשות למחוק את גבולו או להוציא את בחירת ישראל מן ההשגחה.¹³

לקוטי שיחות ח"ז, ויקרא ב, מברר את החובה להשיב גזילה ולפייס למרות האמונה בגזירה. העובדה שכסף חסר אינה מוכיחה שנגזר הפסד קבוע; תיקון הנזק עשוי לסיים את ההפסד הזמני. הבחירה נוגעת למעשה הפוגע ולאחריותו, וההשגחה על הנפגע נשמרת. זהו חיזוק חשוב לציר מעשה-תוצאה; אין בשיחה לבדה מנגנון מלא של השפעה על רצון נכרי.¹⁴

ו. מלך, הנהגת הציבור וחריג נסי

המלבי"ם למשלי כא, א מבחין בין לב האדם הפרטי לבין לב המלך בענייני הכלל. הוא מתאר שלילה של בחירה בתחום הציבורי, וההטיה מתחילה בלב, קודם לגמר המעשה. לכן סיכום דבריו כ"התוצאה בלבד" אינו נאמן לנוסח.

11. ר' אברהם אזולאי, אור החמה ח"א, וישב, פירושי הרח"ו והרמ"ק לזוהר קפה ע"א. בכותרת עמוד הפירוש נדפס קפד. הפרדת החתימות תועדה ב-R4-GB-026-028; אין לראות בתייעוד קריאה של העורך בכל דפוסי החיבור.

12. תניא, אגרת הקודש כה, הפתיחה והדין בשמעי בן גרא. והשוו ספר החינוך רמא, לאו הנקמה: מבט הנפגע אינו מבטל את חיובי הפוגע.

13. אגרות קודש ח"ט, אגרת ב'תתל"ב, כ"ו תמוז תשי"ד; הקטע נדפס גם בלקוטי שיחות ח"ל עמ' 297. באגרת נאמר "ובפרט בני" שבחירתם חפשית באמת"; אין להמיר "בפרט" בשלילה מפורשת של כל בחירה באחרים.

14. לקוטי שיחות ח"ז, ויקרא ב, עמ' 9-19, בעיקר עמ' 14-18. הדגש בהשבה ובצער הזולת מונע הפיכת האחריות לעבירה מופשטת שאין בה עוול כלפי אדם.

באותו קטע אין חלוקה בין מלך ישראל למלך נכרי, ואין תיאור מקביל של כל אדם פרטי.¹⁵

הדיון בביקור הרבנים הראשיים בתשמ"ו מעלה גם את מלך ישראל ואת שאול. הוא חשוב דווקא מפני שהחלטה ציבורית עשויה להיות גם החלטה שבתחום המצווה. חלוקה של אחד המשתתפים אינה נעשית הכרעת הרבי בלא בדיקה. אין די במילה "מלך" כדי לפתור את החפיפה בין תפקיד ציבורי לבין איסור.¹⁶ במדבר שור טז, לרב אברהם יצחק הכהן קוק, ביטול הבחירה נידון כנס חריג במיוחד מפני ערך הסדר שנשבר. עצם הדיון מניח בחירה רגילה באומות. אין ללמוד ממנו שאצל ישראל התערבות אינה אפשרית, או שאצל כל נכרי היא המצב התמידי. התיקון הביבליוגרפי חשוב: הספר אינו של הנצי"ב.¹⁷

ז. בעל בני יששכר: הייחוס שלא אומת והלשונות שנמצאו

בבני יששכר, סיון ב, יב, הבחירה של מין האדם משמשת רקע להשוואת בחירת ישראל לבחירת ההרים. ההרים אינם בוחרים; מין האדם הוא בעל בחירה. בתשרי ד, כב נאמר עיקרון כללי על המין האנושי, ומובא בשם ר' משה חגיז פירוש שלפיו ידיעת ה' אינה מכריחה את פרעה. בתשרי ז, ד חוזר אותו כיוון. יש להפריד בין העיקרון של המחבר לבין הפרפרזה שהוא מביא מחגיז.¹⁸

באדר ד, ג ההוא אמינא על המן כבעל בחירה אינה הופכת בסיום לשלילה גורפת. ההשגחה מתוארת גם בהעלאת מחשבת הגורל בלבן. בכסלו-טבת ד, פ, ובמקבילה בריח דודאים, בחירת המלך הנכרי עשויה לסייע לחזרתו מן הרדיפה, בזיקה למורא המלכות. השפעה מלמעלה ובחירה מופיעות אפוא באותו דיון. שני חיבורים מקבילים אינם שתי עדויות בלתי תלויות לשת שיתות.¹⁹

נוסף מראה מקום ישיר בְּוִהִיָּה ברכה, ברכות ה, א, בביאור הרע"ב "אפילו נחש": המלך הנכרי מתואר כבעל בחירה, ובחירתו החופשית מנמקת הפסקה בתפילה

15. מלבי"ם, משלי כא, א. השוו משך חכמה, וארא, ד"ה "וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה": ניגוד ישראל ופרעה מלווה שם בתפקיד המלכים; אין להרחיבו לכל האומות.

16. התוועדויות תשמ"ו ח"ב, עמ' 838-839, רישום ביקור הרבנים הראשיים. יש להבחין בין השאלות, הצעות המשתתפים והמענה.

17. מדבר שור, דרוש טז; בהרחבה גם דרוש כט. הדיון בנס אינו ראיה להעדר בחירה רגיל.

18. בני יששכר, סיון ב, יב; תשרי ד, כב; תשרי ז, ד. בדיקת גרוק בוט מבחינה בין פרטי המהדורה בספריא לבין דפוס פיעטרקוב תרמ"ד שקרא בצילום.

19. בני יששכר, אדר ד, ג; כסלו-טבת ד, פ. ריח דודאים, עמ' לו ועמ' מח-מט. המקבילות והשכבות תועדו ב־R4-GB-006-011.

גם בספק סכנה. הנחש מובחן ממנו כמי שאינו בעל בחירה. זהו ממצא חיובי חזק נגד ייחוס שלילה כוללת למחבר; צילום המהדורה הראשונה עדיין דורש השלמה.²⁰

שתי טעויות ייחוס זוהו. האמירה על המלאכים בעמוד שנמצא באגרא דפרקא שייכת לשכבת אגרא דצבי של ר' צבי הירש מייזליש, ולא לגוף דברי ר' צבי אלימלך מדינוב. ובאגרא דכלה יתרו לד, לשון "תחת הטבע" ו"מוכנים אל ההיפך" נבנית על המהר"ל ועוסקת בהכנה לתורה. היא אינה משפט מפורש שאין לאומות אפשרות לבחור אחרת. גם דיון בהעדר תשובה אינו זהה לשלילת הבחירה.

הכרעה: הייחוס הגורף לבעל בני יששכר טרם אומת. לפנינו לשונות חיוב ממשיות. עם זאת, לא כל כתביו נקראו ברצף, ובחלק מן הסריקות לא התאפשר חיפוש יעיל. אין להפוך את גבול החיפוש להוכחה שלא קיים שום מקור אחר או חילוק פנימי.

ח. ברסלב וחסידות כללית: תחום, נטייה והתערבות

בליקוטי מוהר"ן תנינא נד נקשר היקף הבחירה לעבודה: מעשהו של איש ישראל, אפילו נסיעה, נושא עבודה; ואצל "אחרים" יש דברים שבהם הם מוכרחים. הצד השני חלקי בלשונו. אין כאן פירוט של כל המעשים, ואין מדובר בשליטה בכל מאורע גופני. הזיהוי של "אחרים" עם אומות העולם הוא קריאה טבעית בהנגדה, אך אינו אותה מילה, ועד נוסח מאוחר שדווח בקטע חיפוש אינו מכריע את תולדות הגרסה.²¹

בתנינא קי נשללת תחושת העדר הבחירה הנובעת מהרגל. יש בכך התנגדות חזקה להפיכת הרגל לכפייה, אבל המילים "כל אדם" אינן לבדן הוכחה שהקטע מתכוון להכריע את זהות "אחרים" בתורה נד. קהל הנמענים והנושא עשויים להיות שונים. לכן אין לקבוע שקריאת קי "הופכת" בהכרח את נד, כשם שאין לקבוע שהן סותרות בלי אפשרות חילוק.

בקדושת לוי, קדושה רביעית לפורים, מתוארת פעולה גם בתוך מחשבת אחשוורוש, לצד הפיכת מחשבת המן לתוצאה טובה בלי שמחשבתו נעשתה טובה. ביתרו מתוארת נטילת בחירת המצרים כמופת. מן התיאורים האלה

²⁰. והיה ברכה, ברכות ה, א, ד"ה "אפילו נחש", עמ' פב במהדורה החדשה שבדוח הבדיקה. עד הסריקה תועד ב-R4-GB-014; אין כאן קביעה על כל הדפוסים.

²¹. ליקוטי מוהר"ן תנינא נד; קי; לקוטי עצות, יראה ועבודה לב. הנוסח המאוחר "אומות העולם" ממתין לצילום ולבדיקת מהדורה מוקדמת.

עולה אפשרות של התערבות בהחלטה; לא נובעת מהם שיטה שלפיה כל החלטה רגילה של נכרי מוכרחת, ואף לא הוכחה הפוכה שכל החלטה מחוץ לנס חופשית בכל מובן.²²

מי השילוח בבשלח מציג חירות הנראית כהתפשטות התאוה כשעבוד. זו לשון חריפה על מצב הרצון ועל שלטון השכל, וצריך לשומרה. עם זאת, בדיבור "ה' ילחם לכם" נשלל השימוש ברצון ה' כתירוץ לרע; ובתצוה הידיעה שכל המעשים מקושרים ברצון ה' נלמדת מתוך יראה, כדי שלא תוליד קלות ראש. ההקשר בעבודת האדם אינו מנגנון פילוסופי ממצה של כל בחירת נכרי.²³

ט. שורש הנשמה וכוח להשפיע בעולמות

רמח"ל בדרך ה' א, ג מגדיר יכולת לבחור בדעת ובחפץ בין שני צדדים. בחלק ב, ד הוא מתאר הבדל במדרגת האנושיות ובשורש ישראל והאומות, ועם זאת מכיר באפשרות של אדם משאר האומות להיעקר משורשו ולהצטרף בבחירתו. ההקשר שם הוא גיור. הוא מוכיח יכולת בתחום ההצטרפות; את ההגדרה הכללית למין האדם יש ללמוד מן הפרק העוסק בה, ולא להעמיס כל החלטה מוסרית על משפט הגיור לבדו.²⁴

נפש החיים א, ג-ח פונה במפורש לאיש ישראל ומבאר את כוח מעשיו בעולמות. "לו לבדו" נלמד בהנגדה לכוחות ולעולמות האחרים, ולא כמשפט מפורש על העדר אחריות של נכרי. כוח השפעה בעולמות, מקור הנשמה וחופש מוסרי אינם שמות מתחלפים לאותו עניין.²⁵

אותה זהירות נדרשת במהר"ל: הכנה, תכונה ונטייה אינן כשלעצמן הוכחת העדר חלופה. אך גם העובדה שמופיע פועל של סירוב אינה לבדה הוכחה לחירות במובן הפילוסופי החזק. יש ללמוד מה הוגדר כמכריח בכל יחידה. היחס בין "רע בעצם" לבין דיון הבחירה דורש את מקורו המלא, ואינו נסגר באמצעות הקבלה מילולית לשמונה פרקים.

פרדס רמונים ד, ט, שאליו מפנה לקוטי תורה, דן בידיעה ובבחירה. בקטע שקרא גרוקבוט בצילום מיוחסת בחירת האדם למלכות, שממנה ולמטה שני הדרכים.

22. קדושת לוי, קדושה רביעית לפורים; יתרו, אות י. יש להפריד שינוי מחשבת אחשוורוש מהפיכת תכנית המן, ולשמור את לשון המופת במקומה.

23. מי השילוח, בשלח, "וישבו ויחנו" ו"ה' ילחם לכם"; תצוה, "ועשית מזבח מקטר קטורת".

24. דרך ה' א, ג, ב, ד. בפרק ב, ח נדונים מקרי האדם והשפעת הכוכבים; אין להסיק ממנו לבדו הכרח בהחלטתו המוסרית.

25. נפש החיים א, ג-ח, בעיקר ד וז. בדברי ר' צדוק, צדקת הצדיק קל, הבחירה מונחת גם כאשר שינוי השורש מוגבל; הממצאים הנוספים מישראל קדושים ומשיחת מלאכי השרת דורשים קריאת יחידות מלאה.

אין שם הבחנה מפורשת בין ישראל לאומות. שורש עליון של יכולת ומקום שבו נפתחות שתי דרכים אינם בהכרח שתי תשובות סותרות; אך כדי לקבוע כיצד לקוטי תורה משתמש בהפניה צריך לקרוא את שני המהלכים זה מול זה. מקור קבלי המזכיר ישראל ודוד כדוגמה אינו נעשה משום כך שלילה משאר האדם.²⁶

י. בחב"ד: שורש הבחירה והכוח הניתן בציווי

אגרת א'פ"ט מייחדת לישראל בחירה חופשית ומגדירה חירות גמורה כהעדר מכריח, גם מבפנים. זו אינה רק שאלה אם האדם התלבט, אלא שאלה על מקור הרצון ועל תלותו בטבע, בשכל ובתאוה. באגרת ה'תתע"א מתבאר שורש הבחירה בעצמות והזיקה לישראל בדוגמת בן ואב.²⁷

אותה אגרת מציעה שני ביאורים לשכר ועונש באומות. בראשון הם נידונים במונחי סיבה ומסובב, לצד קושי שהרבי מציין מן הרמב"ם. בשני הציווי עצמו מעלה את בני נח מטבעם ומעמיד אפשרות לשתי הדרכים בעניינים שנצטוו בהם. זהו בסיס חיובי לכוח ממש; קבלת כוח אינה הופכת את הכרעת המקבל למדומה.

שני הביאורים אינם מנוסחים כמפה ממצה: "בתוך שבע המצוות בחירה, ומחוצה להן הכרח". זו סינתזה אפשרית שהוצעה במחקר, ואינה מסקנת האגרת. גם הכינוי המושאל מוסב בדקדוק המשפט על השכר והעונש שבביאור הראשון, ואינו הופך בשתיקה את הבחירה שבביאור השני למושאלת.

בשיחת שמיני תשמ"ז מתוארת בחירה אמיתית לבני נח בתחום שבע המצוות. בספר השיחות תשמ"ט בחירת האדם בישראל מתוארת כמעין בחירת הקב"ה. אלה שני יחסי השוואה: בני נח ביחס לישראל, ואדם ביחס לבורא. אין להעביר משפט מבחירת ה' בישראל אל כושר האדם בליראיה. גם "כאילו מכריחה" שבתשמ"ט מתאר את הבלטת העבודה מכוח ציווי, ואינו מבטל את האפשרות הרעה שהשיחה עצמה מכירה בה.²⁸

במאמר "כבוד מלכותך" תר"ס הבחירה נידונה במקום השכל, לצד עונג נעלם ונטייה מן השורש. טעם נעלם אינו מוכרח להיות הכרח; אך אין מכאן כלל שכל

26. פרדס רמונים, שער ד, עצמות וכלים, פרק ט; דפוס קראקא שנ"ב, דף כח. ב־R4-GB-055 תועדו קריאת התעתיק וקטע צילום; יחסה המדויק של הפניית לקוטי תורה נשאר לבירור.

27. אגרות קודש ח"ד, אגרת א'פ"ט, ו' תמוז תשי"א; חט"ז, אגרת ה'תתע"א, כ"ה מרחשוון תשי"ח, עמ' צב-צג. הנוסח הנדפס "לה, ב" נשמר; הויהוי של היחידה בלקוטי תורה הוא לח, ב.

28. התוועדויות תשמ"ז ח"ג, שמיני, עמ' 175-176; ספר השיחות תשמ"ט ח"ב, עמ' 538, הערה 35, בהמשך עמ' 537. "הערה 4" היא מספור הליקוט המאוחר בשערי אמונה, ולא המספור בספר השיחות.

סיבה שאינה מודעת אינה מכריחה. המאמר עוסק בהקשר הנשמה האלוקית והנפש הבהמית, ולכן החלת מנגנונו על כל בעל שכל היא הרחבה פרשנית. גם הקיצור "ג" בהערתו אינו רשות להדפיס פתרון משוער כאילו נאמר במקור.²⁹

מכתב ת"ה מאלול תש"ח מייחד לאיש ישראל אפשרות לשנות את תפקידו. הוא מסייג את ידיעתנו בדבר התאמת המאורע לכוונה העליונה ומפנה בעצמו לאגרת הקודש כה. זה מחזק הבחנה בין תפקיד הבוחר לבין דין הנפגע, ואינו נותן לבוחר ריבונות על גורלו של אחר. החזרה על "פקודתו... שמרה רוחם" בתשל"ו היא קשר לשוני חשוב; היא עדיין אינה הוכחה שכל שלילה בשיחה נפתרה באמצעות הגדרה אחת.³⁰

יא. שני מסלולים בביאור פרעה

בלקוטי שיחות חכ"ז, קדושים ב, מובחנים המצרי הפרטי ופרעה. היחיד עשוי להימנע מלהיות המבצע. ביחס לפרעה מתקבלת לצורך הביאור השאלה שהשעבוד המדיני צריך לעבור באמצעותו, והעונש מתמקד ברשעות הלב. אין זו רק הבחנה שאנחנו המצאנו בין כוונה לביצוע; יש לה עוגן מזהה בביאור מוגה.³¹

מכאן נובע תיקון לטענה גורפת שעלתה במחקר: לא נכון לומר שאין שום מקור לאחריות המתמקדת בכוונה כאשר ביצוע מסוים מונח כנצרך לגזירה. אבל גם לא נכון לומר שכל מצרי או כל נכרי נמצא במצבו של פרעה. המקור עצמו מבדיל ביניהם. הוא אינו מפרט כאן כיצד הייתה נראית החלופה המוסרית במציאות, ואינו מתיר לאדם לשעבד אחרים בטענה שהוא מקיים גזירה.

מסלול אחר משנה את ההנחה: נבואת פורענות עשויה להתבטל, ולכן הגזירה אינה מחייבת ביצוע בלתי משתנה. כך מתבאר בפסח שני תשד"מ. במסלול זה אפשרות שינוי הפורענות היא המאפשרת להשאיר את הדבר תלוי ברצון פרעה. אלה שני תירוצים הנבדלים בנקודת מוצאם: האחד בוחן אחריות בהנחת ביצוע נצרך, והשני אינו מקבל הכרח בלתי משתנה של הביצוע.³²

29. ספר המאמרים תר"ס, ד"ה כבוד מלכותך, עמ' טו-טז; המשך תערי"ב ח"א פרק ס, לעניין הידיעה המובדלת והעשייה בכוח עצמו. לא הוכח שהכוח הניתן לבן נח בציווי מוגדר שם כבלתי נברא.

30. אגרות קודש ח"ב, אגרת ת"ה, אלול תש"ח, עמ' שצב-שצו; קטע ממנה בלקוטי שיחות ח"ג עמ' 164-165. בכותרת אין יום מדויק בחודש; אין להשלים יום על סמך ניחוש.

31. לקוטי שיחות חכ"ז, קדושים ב, עמ' 149-157, בעיקר 153-155, סעיפים ה-ו והערותיהם. אין לייחס כל פסקה בליקוט שערי אמונה לאחד בלבד מן המקורות המנויים בסופו.

32. התוועדות תשד"מ ח"ג, פסח שני, עמ' 1701-1706, סעיפים כג-כז; בעיקר עמ' 1705. והשוו לקוטי שיחות חכ"ז עמ' 153 הערה 35. זוהי הנחה בלתי מוגה, שמעמדה שונה מן הביאור בלקוטי שיחות.

יב. הרודפים והשומר: מבחן אותה החלטה

בי"ב תמוז תשכ"ח, סעיף יג, הרודפים מתוארים כמי שאינם בעלי בחירה, ובאותו משפט נאמר שהרגישו והחליטו להילחם כאשר ראו עשייה בפועל. לכן אין להגדיר את השלילה כהעדר התלבטות פסיכולוגית. אבל גם אי אפשר להעביר אותה לתוצאה בלבד: התיאור נוגע לתגובה ולהחלטה עצמן.³³

בסעיף מח מתואר סיוע יזום של שומר יהודי בעת המאסר. היותו בעל בחירה מוסיפה לפלא. אין צורך כאן בתשובה כוללת או באימוץ השקפתו של אדמו"ר הרי"ץ; מדובר גם בסיוע חיצוני. לכן ההצעה "על נכרי קל לפעול מפני שצריכים רק סיוע חיצוני" אינה מספיקה להבדיל בינו לבין יהודי.

מנגד, הסיפור אינו אומר שאי אפשר לפעול על יהודי מלמעלה: הסיוע התרחש בפועל. ההבדל הוא בקושי ובפלא, והמנגנון הפנימי אינו מפורט. ייתכן שינוי מניע, ייתכן זימון נסיבות, וייתכן מנגנון מיוחד אחר. המילה "נס" כשלעצמה אינה קובעת אם נעקרה האפשרות האחרת.

בנח תשל"א מתוארת השפעה דרך השרים שלמעלה אל סיוע האומות למטה, לצד חובת ההשתדלות. יש מסלול השפעה מפורש, אך חסרה בו ההגדרה כיצד נשמרת בחירה בתחום המצווה כאשר אותה פעולה עצמה כוללת איסור. ביטחון בהנהגה אינו מבטל פעולה, ואינו מבטיח שכל בקשה פרטית תיענה.³⁴

יג. תשל"ו: מקור, תרגום והקשר

הקטע הנוגע למחקר נמצא בשיחת שמחת תורה תשל"ו. בהנחה היידית נאמר, בתוך סיפור הסירוב אחרי מלחמת ששת הימים, שאין לגויים בחירה ושפקודתו יתברך שמרה רוחם. אחר כך באה ההשוואה בין הקושי לפעול על הפוליטיקאים היהודים לבין הקלות היחסית אצל הגויים. ההקשר המקומי הוא מדיני; אין באותה פסקה דיון בבחירת ה' בין גופים שווים.³⁵

גם בנוסח העברי פסקת מלחמת ששת הימים קיימת, בראש עמ' 190; מיקומה בסדר הפסקאות שונה. לכן אין לבנות ניגוד של "עבר בידיש מול עתיד

33. י"ב תמוז תשכ"ח, סעיפים יג-יד ומז-מט, בלתי מוגה. סעיף יג וסיפור השומר הם שני הקשרים באותה שיחה, ואין להניח שמדובר באותו מנגנון.

34. נח תשל"א, סעיפים ח-יד, תעתיק ספריית ליובאוויטש; התוועדות, עמ' 236-242. שבע מצוות בני נח נזכרות ביחידה, אך אין בה חלוקה ממצה לכל החלטה מוסרית.

35. שיחות קודש תשל"ו ח"א, הוצאה חדשה עם הוספות, עמ' 133-134, הנחת התמימים בלתי מוגה; הנוסח העברי: יום שמחת תורה תשל"ו, עמ' 187-190, בלתי מוגה.

בעברית" על צילום עמ' 189 לבדו. זהו חסר בקריאה, לא הוכחה שהעריכה שינתה את כל המבנה הרעיוני. שני הנוסחים אינם זהים, ושמירת ההבדלים אינה קובעת מי הוסיף או השמיט כל תיבה מבחינה היסטורית.

קריאה בעין של עמ' 134 מתקנת גם את פלט הזיהוי האוטומטי: "שמרה רוחם", ולא "שלטה רוחם". שינוי זה אינו פותר את השאלה, אך אין לבנות על שיבוש תיבה טיעון חדש על עוצמת השליטה. זהו אחד המקרים שבהם צילום עדיף על חיפוש ממוחשב.

לצד זאת נסגר פרט חשוב בלקוטי שיחות ח"ג: "(אידן)" נמצא במקור היידי, והעברית "(יהודים)" היא תרגומו. אולם תפקיד הסוגריים עדיין דורש פירוש: זיהוי המענים כיהודים אינו לבדו משפט מפורש שכל גוי חסר כל בחירה. מעמד השבטים כבני נח נידון שם לעניין רוב; אין ממנו הוכחה פשוטה על שורש נשמתם.³⁶

הפניית הערה 45 היא לשו"ת אדמו"ר הזקן כח; כה היה שיבוש קריאה בדוח, ולא נוסח בעד שנבדק. התשובה הלכתית בהתרת עגונה, ובדפוס ז"טומיר תר"ז מסומנת כט. היא עוסקת גם בגדר הנס וחשש לנס בעדות, ואינה מקור לשוני לעצם ההבחנה בין בעלי בחירה לנחשים. את ההבחנה הזאת יש ללמוד מן המפרשים המצוינים בהערה 46. אגרת הקודש כה שבתניא היא חיבור אחר.

יד. שבע הצעות: מה התקבל ומה הוגבל

סברה 1: הבדל בשורש ובדרגת החירות

ההבחנה מעוגנת באגרות ובתיאורי הבחירה בישראל. היא מסבירה מדוע כוח מוענק אינו זהה בתיאורו לכוח שמצד שורש הנשמה. החוליה החסרה היא כיצד הבדל זה משנה את קלות ההטיה באותה החלטה מוסרית. בלי פירוט המנגנון אין די במילה "דרגות". מעמדה: בסיס מוכח והרחבה מוצעת.

סברה 2: היקף הבחירה כהיקף הציווי

יש אישור חיובי לבחירה במצוות בני נח, ומקבילה מבנית בברסלב לקשר שבין עבודה לבחירה. אין מכאן שלילה מפורשת של כל מה שמחוץ לתחום. מצווה נוספת, נסיעה ומעשה מוסרי שאינו נעשה מתוך תודעת הציווי הם מבחני הגבול. מעמדה: כלי למיפוי, שאינו חלוקה ממצה.

³⁶. לקוטי שיחות ח"ג, ויחי, עמ' 837-839; שערי המועדים, שמיני עצרת ושמחת תורה, עמ' מא-מג. ההקדמה מייחסת את הכותרות, הסדר והתרגום למהדירים.

סברה 3: הכוונה חופשית והתוצאה נתונה להשגחה

ההבחנה מועילה בציר המזיק והניזק. מסלול פרעה מוסיף מקרה שבו גם הכרח הביצוע מונח בביאור והאשמה מיוחסת לרשעות הלב. אין להרחיבו לכל מצרי, שכן אצל היחיד נאמרה חלופת הימנעות מן המעשה. השיחות המעשיות מדברות גם על ההחלטה, ולכן "תוצאה בלבד" אינו פתרון כללי. מעמדה: ביאור מבוסס במקומות מסוימים, והכללה שנדחתה.

סברה 4: שלילת בחירה רק מן המלך

המלבי"ם נותן לה בסיס בתחום הנהגת הכלל, והיא מסבירה חלק מן הדיונים בפרעה. אבל אינה מכסה נכרי פרטי; והחלטה ציבורית עשויה להיות מצווה או עבירה. גם בדברי בעל בני יששכר נמצא מלך נכרי כבעל בחירה. מעמדה: ציר נפרד שיש לבחון לפי כל מחבר.

סברה 5: סיוע חיצוני לעומת תשובה פנימית

הבדל בין משימות עשוי להסביר הבדל בקושי השכנוע. הוא אינו מסביר לבדו את ההבדל בין האנשים, מפני שגם יהודי יכול לסייע מבחוץ. מקרה השומר בתשכ"ח הוא מבחן נגדי ישיר. מעמדה: הסבר מספיק שנדחה, תוך שמירת ההבחנה המועילה בין משימות.

סברה 6: התערבות מיוחדת בהפעלת כוח ממשי

מתן יכולת רגילה אינו הבטחה שההנהגה לעולם לא תשנה את נסיבות הפעלתה. המקורות על נס במחשבה ועל מניעת תשובה נותנים לכך תוכן. אבל כדי לטעון שסגרו חלופה, צריך לזהות התערבות כזאת במקור ולברר את בסיס האחריות שנותר. תשכ"ח יג אינו מנוסח רק כחריג נסי. מעמדה: ההצעה המקומית החזקה ביותר, שטרם הוכחה כמנגנון כולל.

סברה 7: יותר ממסלול אחד של ביאור

אפשר ששיטות שונות, ואף תשובות שונות לשאלות שונות אצל אותו מחבר, אינן מצטרפות לחלוקה אחת. יתרון ההצעה הוא נאמנות להבדלי ההגדרה. מחירה הוא השארת מתח כששתי לשונות נוגעות לאותה החלטה. אין להכריז מכאן על חזרה היסטורית של מחבר בלי ראיה. מעמדה: מסגרת מחקרית תקפה, שאינה תירוץ לכל מקור.

שלוש הרחבות נוספות נדחו: שורש בלתי נברא המכריע במקום האדם; כלל שכל מניע סמוי אינו יכול להכריח; וריבונות של יהודי על תוצאת חייו של הזולת מחוץ להשגחה. מן המקורות על שורש היכולת אין להסיק שהשורש קובע את תוכן המעשה. הדיוק "בכח עצמו" מחייב לשמור את ייחוס ההכרעה לאדם.

טו. מקרי המבחן באותה החלטה

המקרה	מה אפשר לומר	הגבול
נכרי נמנע מרצח מתוך מצפון	במסלול הרמב"ם יש יכולת להימנע מן המעשה.	הכרת מקור הציווי ומעלת חסיד אומות העולם הן שאלות נוספות.
בן נח מקיים מצווה נוספת	מוכר רצון לעשותה לשכר, בגבולות ההלכה.	מנגנון נתינת כוח הבחירה במעשה זה לא הוכרע.
מצרי פרטי	יכול שלא להיות המבצע; הגזירה אינה מינוי אישי.	אין להחליף את דברי הרמב"ם במסלול פרעה המיוחד.
פרעה, במסלול הביצוע הנצרך	עונשו מיוחס לרשעות לבו.	לא הוסבר מכאן כל פרט בחלופה המוסרית, ולא ניתן היתר לשעבד.
פרעה, במסלול שינוי הפורענות	שינוי הגזירה משאיר מקום לשינוי המעשה.	זו הנחה שונה מן המסלול הקודם.
ישראל שנמנעה מהם תשובה	חריג עונשי לאחר חטאים רצוניים.	אין מכאן שלילת כל הכושר או דין טבעי של אומה.
מלך מחליט על מדיניות אסורה	במלבי"ם הלב הציבורי מוטה; במקורות אחרים יש אחריות גם לשליט.	"מדיני" אינו מוציא רצח וגזל מתחום האיסור.
יהודי מזיק או מסייע	בחירה ואחריות מתקיימות יחד עם השגחה; סיוע חיצוני מתואר גם אצלו.	אין ריבונות על הנפגע, ואין הסבר כולל באמצעות סוג המשימה.

מקרה הרודף הוא המבחן החד ביותר: אם הציווי נותן אפשרות אמיתית להימנע משפיכות דמים, ואם כאן נשללת האפשרות באותו מובן ובאותם תנאים, הסתירה אינה נפתרת בהחלפת שמות. צריך להראות הבדל בזמן, בתחום, בסוג ההתערבות או בבסיס האחריות. במקום שאין לכך ראייה, החילוק נשאר הצעה.

טז. הכרעת המחקר

המסקנה הישירה: אין במקורות שנבדקו בסיס להציג את המשפט "לגויים אין בחירה" כשלילה יהודית כללית של יכולת נכרי להימנע מעבירה. אצל הרמב"ם הדבר נשלל במפורש בדוגמת המצרי; ובמקורות החב"דיים קיימת הכרה חיובית

בכוח הניתן לבני נח במצוותיהם. לצד זאת, קיימות לשונות שלילה ממשיות שאין למחוק אותן.

הקריאה המוצעת היא להבחין בין מקור היכולת, היקפה והנהגת הפעלתה, וללמוד כל מקור על פי שאלתו. בחירה ממשית יכולה להיות נתונה מלמעלה; יכולת לבחור אינה שליטה מובטחת בתוצאות; והשפעה על המניעים אינה בהכרח ביטול חלופה. במקרים מסוימים מתוארת גם שלילה ממשית או גזירה נצרכת, ואז יש לברר בנפרד את יסוד האחריות.

בדברי החסידות נמצא ייחוד לשורש הבחירה בישראל. אין הצדקה למחוק אותה כדי להתאים את כל המקורות להגדרת רשות אחת. באותה מידה אין הצדקה להפוך אותו לפטור כולל של בני נח, או לכוח של יהודי להזיק מחוץ להכרעה האלוקית. שני הכיוונים חורגים מן הראיות.

מה נשאר פתוח: לא נמצא הסבר מפורש אחד המראה כיצד הבחירה האמיתית בתחום המצווה והקלות היחסית לפעול על רצון נכרי מצטרפות בכל אחת מן השיחות, במיוחד כשהחלטה עצמה היא פגיעה אסורה. ההצעה שהבדל השורש מתבטא באופן ההתערבות היא אפשרית ובעלת תוכן, אך החוליה המכרעת עדיין זקוקה למקור.

אפשר אפוא לסיים שלב של מחקר ולכתוב חוברת מועילה גם כשהשאלה הזאת גלויה בגוף הביאור. שלמות המסירה אינה מחייבת הכרעה מלאכותית בכל מחלוקת. ההמשך הראוי הוא ביקורת של הטקסט ושל כמה מקורות ממוקדים, ולא חזרה על כל המחקר כדי להחליף ניסוח זהיר בניסוח נחרץ.

יז. כיצד נעשה המחקר: סבבים, תיקונים ותרומת המשתתפים

פרק זה מתאר את הדרך מן השאלה הראשונית אל הנוסח הנוכחי. מטרתו אינה למנות כמה ספרים הזכיר כל משתתף, אלא להראות מה השתנה בהבנה בעקבות עבודתו, אילו טעויות נחשפו, ואילו חלקים נשארו מבוססים גם בלעדיו. ההשוואה נוגעת לחומר שבתיק זה; אין ממנה דירוג כללי של המודלים.

החומר השלם ביותר שבידינו הוא ארבעת דוחות R3B ודוחות R4 הזמינים. יש גם מחקר עורך ראשוני, פרומפטים, מסמך הרחבת היקף ותדריך מפורט. דוחות המודלים המקוריים מכל שלבי R1–R3 לא רוכזו במלואם. לכן אפשר לתאר את

התפתחות השאלה ואת התיקונים המתועדים, אך אין לשחזר דוח חסר או להעניק למשתתף בכורה היסטורית מתוך כותרת "חדש" שכתב על בדיקתו שלו. דוח הוא ראיה למה שנמסר במחקר; הוא אינו נעשה בשל כך ראיה לאמיתות כל ציטוט הכלול בו.³⁷

1. מה הייתה המשימה בכל שלב?

בפתיחה עמדה לשון קצרה וחזקה: אין לגויים בחירה. בדיקתה הצריכה כבר בתחילה להבדיל בין שלילת האפשרות להימנע מעבירה לבין שלילת מדרגה מסוימת של חירות. הרמב"ם על המצרי היחיד הפך למבחן שאי אפשר לעקוף: הדיון עוסק בפגיעה בישראל עצמה. מכאן שלא היה די להציב "עניינים הנוגעים לישראל" מחוץ לבחירה, בלי לבדוק מה נאמר על ההחלטה הפוגעת.

בהמשך השתנתה גם שאלת המחקר. במקום לבקש רק יישוב פנימי של ביטוי חב"די, הוחלט לבדוק את שיטות המחברים ביהדות בכלל. השינוי אינו תוספת קישוט של ראשונים לפרק חב"ד: הוא מחייב ללמוד מה כל מחבר מכנה "בחירה", ולהכיר באפשרות של מחלוקת ממשית. כך נכנסו למרכז הדיון הבדלי הרמב"ם, הרמב"ן, העקרים, הספורנו, קרשקש והמלבי"ם.

שלב	השאלה והעבודה המתועדת	מה התאפשר בעקבותיו
R1: בסיס העורך	אגרות הבחירה, הרמב"ם, פרעה, השגחה ומקרי מבחן. זוהה גם דיון תורני קודם בקושי.	הבחירה המוסרית נעשתה תנאי למבחן ההסברים; המחקר לא התחיל מהנחה שכל לשונות השלילה זהות.
R2: תיעוד חלקי	דוחות מאוחרים מזכירים דיונים קודמים; אין בתיק מסירה מלאה של כל המשתתפים בסבב זה.	נשמרות החזרות המזוהות בדוחות המאוחרים; אין ממלאים פרטי ביצוע או ציונים חסרים.
R3: הרחבת ההיקף	נוסחה חקירה כללייהודית ונקבע ללמוד כל מחבר על פי שאלתו. דוח Dot שולב כבסיס להשוואה.	נבדלו מזג, אחריות, מלכות, נס, שורש הנשמה ותוצאה; לא נכפתה התאמה לחב"ד.
R3B: ארבעה דוחות	Grok מיקד אחריות; Grok Bot איתר ובדק נוסחים; Claude הרחיב בחסידות ובקבלה; Dot העמיד שיטות ומבחני נגד.	נוצרה מפת מקורות ממשית, אך נשארו ערבובי ייחוס והרחבות פרשניות שנוקקו לביקורת.
תדריך לקראת R4	העורך ריכוז ארבעה עשר מוקדי בדיקה: עדי נוסח, הקשר, ציווי, גורם מכריח, פרעה ואותה החלטה מוסרית.	משימות הסבב נגזרו מחסרים מסוימים; דיווחי העמיתים הועמדו כטענות לבדיקה.

³⁷. תיעוד העבודה: מחקר העורך הראשוני R1; הרחבת ההיקף R3; ארבעת דוחות R3B; תדריך העורך R4. אלה מקורות לתולדות הבירור, ולא תחליף לקריאת הספרים.

שלב	השאלה והעבודה המתועדת	מה התאפשר בעקבותיו
R4: ארבעת המשתתפים	הושלמו מקורות מוגהים, סריקות ויחידות שלמות, ונרשמו חזרות מפורשות מן ההסברים הקודמים.	שני מסלולי פרעה הופרדו; נסגרו פרטי נוסח; תוקנו מודל הסיוע וההקשר בתשל"ו.
R4: הצטרפות Grok 4.7	קריאה רחבה בראשונים ובספרי יסוד, לצד אי-קריאה מוצהרת של רוב המקורות החב"דיים המכריעים.	רס"ג וחובות הלבבות קיבלו פיתוח נוסף; השוואת העברית והיידיש דרשה תיקון.
עריכת V1	מיזוג הטענות, בדיקות עורך, שבע סברות, מקרי מבחן ויומן ספרים. החוברת נמסרה לביקורת.	נוצר טקסט אחד שאפשר לבדוק בו אם ההסתייגויות נשמרות גם במסקנה.
הרחבת V2	נוסף הפרק הנוכחי ומבחן התרומה החסרה. אין כאן דוחות חדשים של ביקורת V1.	אפשר לבדוק בנפרד את איכות הדוח ואת חשיבותו לתוצאה. קלט הביקורת הקודם נשאר קבוע.

המחקר הראשוני התייחס גם לשקלא וטריא תורנית שקדמה לעבודה זו: הצעות ב"הערות וביאורים", ההתנגדות לכוח ההסבר שלהן והמשך התגובה. לכן אין לייחס למודלים את עצם המצאת השאלה או את כל החילוקים שנדונו בה. תרומתם בתיק זה נבחנת באיתור, בבדיקה, בהעמדת טענות ובהבהרת גבולותיהן. גם לשואל יש תפקיד מחקרי: הוא דרש את הרחבת ההיקף, את בחינת אותה החלטה, ואת החשבון הנוכחי של תרומת כל משתתף.

2. שש נקודות שבהן השתנה הבירור

מאחריות כללית לחלופה במעשה. שכר ועונש מראים שיש אחריות, אבל אינם מגדירים לבדם את החירות לפי כל מחבר. דברי הרמב"ם על המצרי היחיד מוסיפים חלופת הימנעות מפורשת. בכך נדחתה דרך קלה מדי: להסביר שהנכרי רק מרגיש שהוא בוחר, או שהוא אחראי אף שאין לו שום חלופה, בלי להראות שזו שיטת המקור הנידון. קרשקש נותר שיטה חשובה, אך אינו פירוש אוטומטי ברמב"ם.

מחלוקת שנראתה מדומה לשני מסלולי פרעה. תחילה היה אפשר להעמיד אחריות רק על בחירה אחרת במעשה, או רק על תוספת רעה מעבר לגזירה. בדיקת המקור המוגה בחלק כזו הראתה מסלול שבו דווקא זהות פרעה כמבצע מונחת כנצרכת, והעונש מיוחס לרשעות לבו. בדיקת פסח שני תשד"מ נתנה מסלול אחר: אפשרות שינוי הפורענות משאירה את הביצוע תלוי ברצון.

התרומה אינה משפט חדש על "רבדים", אלא זיהוי שתי הנחות מוצא שאסור למזג.

מגורל הנפגע לתפקיד הפוגע. לשונות על שינוי תפקידו של ישראל הובנו לעתים כאילו הבוחר מכריע גם את גורל הזולת מחוץ לדין שמים. המכתב מתשי"ד, אגרת הקודש כה והדיון בהשבת גזילה חייבו צמצום. נותרה הבחנה בין אשמת הפוגע לבין ההנהגה ביחס לנפגע. בד בבד לא הותר למחוק את העוול לזולת או את חובת התיקון.

מהקבלה מילולית לבדיקת הנושא. בברסלב הועמדה מחדש השאלה למי מתייחס "אחרים"; בנפש החיים נבדק כוח ההשפעה בעולמות; וברמח"ל הופרד דיון הגיור מהגדרת האדם הבוחר. כך נותרו מקבילות מועילות, בלי להפוך כל מדרגת נשמה להגדרה של כושר מוסרי. גם "תחת הטבע" אינו זהה מעצמו ל"אין יכולת להכריע אחרת".

ממצא חיפוש לעד נוסח. קריאת כה בהערת לקוטי שיחות התבררה כשיבוש ולא כמהדורה חלופית; דברי המלאכים נמצאו בשכבת אגרא דצבי; ובאור החמה הופרדו חתימות הרח"ו, הרמ"ק והרא"ג. אלה אינם רק תיקוני כתיב. כל אחד משנה למי שייכת הראיה ומה היא יכולה להוכיח.

מהקשר משוער ליחידה שלמה בתשל"ו. ההקשר המקומי הוא סירוב מדיני וקלות יחסית לפעול, ולא בחירת ה' בין שווים. בדיקת המשך העברית מונעת לבנות ניגוד של עבר מול עתיד מצילום 189 בלבד. בצילום היידי נקרא "שמרה". לאחר התיקונים עדיין נשארת לשון קשה על ההחלטה עצמה; אימות הנוסח מונע קושיה מלאכותית, אך אינו מעלים קושיה אמיתית.

3. התרומה והמחיר המחקרי של כל משתתף

Grok: שמירת האחריות במרכז

בדוחותיו הזמינים שמר Grok על המבחן ההלכתי הישיר: המצרי יכול שלא להרע, והחלטה מדינית יכולה להיות גם גזל או שפיכות דמים. הדגשה זו מועילה משום שהיא מונעת מן הבירור המטפיזי להתרחק מן הפעולה שעליה נידון השכר והעונש. הוא נטה להעדיף את האופן השני באגרת, ושמר גם את הקושי באמירות המעשיות.

אין לזקוף לזכותו בלבד את המבחן, שכבר הופיע בבסיס העורך ובדוחות נוספים. גם ערבוב ההפניות ו, ג ו, ה הצריך תיקון. בהודעת R4 שבידינו רס"ג

וחובות הלבבות זוהו, אך לא נמסרה קריאה רחבה שוות היקף לזו של Grok 4.7. תפקידו בפועל היה בעיקר חיזוק התשתית ובדיקת עקביותה. הקובץ המקומי שאליו הפנה אינו בידינו, והערכה זו אינה משלימה ממנו חומר.³⁸

Grok Bot: מראי מקום, שכבות ומהדורות

Grok Bot תרם אשכול של בדיקות שאינן מתחלפות בסברה כללית: כתבי דינוב, חגיו, והיה ברכה, שכבת אגרא דצבי, המילה "אידן" במקור היידי, תשובת אדמו"ר הזקן וחתים אור החמה. הדוגמה הבולטת היא מלך נכרי בְּוִהִיה ברכה: אין זו עוד אמירה כללית על מין האדם, אלא הסבר הלכתי המשווה בעל בחירה נכרי לנחש. בכך התחזקה העמדה שאין לייחס למחבר שלילה גורפת על סמך מסירה בלתי מזוהה.

הערך המוסף כולל גם תיקון של כללי הבדיקה: "כל הספר" הובהר כחיפוש במאגר, ולא קריאה רצופה. קריאת כה תוקנה לכח; היחס בין עדי תשל"ו הושווה בלי להמציא את פעולת העורכים; ונמצא שההפניה לתשמי"ו מאמתת יחידה מסוימת, ולא בהכרח כל מה שנכלל בליקוט המאוחר. מנגד, בדוחותיו הופיעו ייחוס שגוי של מדבר שור והרחבה על דין הנפגע שדרשה צמצום. התיקונים נזקפים לעקביות הביקורת, ואינם הופכים את הטעות המקורית לממצא נוסף.

יש להבחין גם בין היקפי הקריאה שלו ושל Dot. שניהם קראו קטע מן המקור המוגה לפרעה. Grok Bot תיעד צילום של חלק מעמ' 154, ואילו Dot קרא את יחידת השיחה והערותיה בהיקף רחב יותר. לכן אין לכנות את המקור עצמו בלעדי לאחד, וגם אין להציג את שתי הקריאות כאילו כיסו בדיוק אותו חומר.³⁹

Claude: הרחבת המפה ובחינת המודל מבפנים

Claude פיתח את ההבחנה בין מקור כוח הבחירה לבין ההכרעה המיוחסת לאדם. הוא הרחיב בברסלב, ברמח"ל, בנפש החיים ובמושגי הכנה ונטייה. בתר"ס קרא את הקטע וההערה, והפריד את האות שבקיצור מן הפתרון המשוער שלה. התרומה היא גם שלילית במובן המחקרי הטוב: הימנעות מהעברת כוח בעולמות, מקור נשמה או מצב תאוה ישירות לשאלת האחריות.

³⁸ Grok: דוח R3B בקובץ ארבעת הדוחות; הודעת R4 שנמסרה בשיחה, ממצאים 4–7 והדיון בשליט. יש להבחין בין ההודעה הזמינה לבין הקובץ המקומי המוזכר בה.

³⁹ Grok Bot, דוח R4: בירורי דינוב 1–15; שו"ת ואור החמה 16–28; המכתב וגלגוליו 29–37; ביאורי פרעה 38–44; עדי תשל"ו 52–54. הדוח מפרט בכל מקום צילום, חיפוש והסקה.

אך חלק מן המודל שהציע היה חזק מן הראיה. הטיעון מן המילה "מצוי" נשמט; נדחתה ההכללה שסיבה סמויה אינה יכולה להכריח; ותוקן ההקשר שיוחס לתשל"ו. גם לאחר צירוף תנינא קי אין די ב"כל אדם" כדי להכריע לבדו את היקף "אחרים" בנד. החוברת שומרת את כוח ההבחנות שלו ואת חזרותיו, בלי לאמץ מחדש את ההרחבות שמהן הסתייג.

חלק מן התועלת ניכר דווקא במה שלא נסגר. הכוח שניתן לבן נח בציווי לא הוגדר במקור שקרא כבלתי נברא; הזיהוי המאוחר של "אחרים" עם האומות נשאר במעמד חיפוש; וההקבלה בין שינוי תפקיד בתש"ח לבין תשל"ו אינה מנגנון שלם. בכך הפך המודל מהסבר שנראה ממצה לתכנית בדיקה מוגדרת.⁴⁰

Dot: הפיכת חילוקים למבחנים מכריעים

Dot דחק שוב ושוב לבדוק מה קורה באותה החלטה עצמה. אם הנכרי מצווה לא לרצוח, אין די לומר שהחלטתו "מדינית"; ואם גם יהודי מסייע מבחוץ, סוג הסיוע אינו לבדו ההבדל. מכתב תשי"ד סיפק אצלו הצעת יישוב מזוהה בענייני סכנה, בצד הדוחק שהרבי עצמו מציין. בביאור פרעה התאפשר מעבר מטענה כללית על אחריות לדין מפורש בכוונה ובביצוע.

התרומה המובהקת ב-R4 היא לא רק זיהוי המקור בחלק כזו, שגם Grok Bot בדק, אלא קריאת המסלול הנוסף בפסח שני תשד"מ והצבת שתי הנחות הביאור בנפרד. כך אפשר היה לתקן גם טענה שלנו: אחריות המתמקדת ברשעות הלב אינה תמיד המצאה של העורך, אך אין להחילה על כל נכרי. במקביל הוגדר תפקידו המוגבל של חלק ז: תיקון הנזק וההשבה אינם פתרון מלא לקלות ההשפעה על רצון.

גם Dot נזקק לחזור מהסבר הסיוע החיצוני כהסבר מספיק, ולצמצם את טענתו שאין מקום לאחריות המתמקדת בכוונה. חשיבות הביקורת שלו היא שהמשיך לבדוק את ההצעה המועדפת שלו באמצעות אותם מקרי נגד שבהם בדק את האחרים. התוצאה היא תשובה פחות סגורה, אך בעלת גבולות שאפשר לבחון.⁴¹

⁴⁰ Claude: דוח R3B, בעיקר המקורות תר"ס, תער"ב וברסלב; דוח R4, ממצאים 14-1 ו-24-25, ויחידת הביקורת העצמית. קי והנוסח המאוחר בלקוטי עצות אינם בעלי אותו מעמד ראייתי.

⁴¹ Dot: דוח R3B, בעיקר המקורות והמבחנים ביחידות ב-ג; דוח R4, ממצאים 9-1, 11-18 ו-22-25. המסלול המוגה והמסלול מפסח שני נקראים שם בנפרד.

Grok 4.7: העמקת חלק הראשונים וביקורת שמצריכה השלמה

Grok 4.7 הצטרף לאחר שכבר הייתה מפת בירור מפותחת. לכן אין למדוד את תרומתו כאילו פתח תיק ריק, וגם אין לייחס לו את עצם הכנסת רס"ג וחובות הלבבות לרשימה: שניהם הוגדרו כבר בתדריך. התוספת היא בפיתוח: רס"ג על נתינת כוח לסנחריב, לנבוכדנצר ולחילותיהם, וההבחנה בין בחירת העבודה להשלמתה בחובות הלבבות. דוגמאות מפורשות של מלכים נכרים מועילות יותר מטענה כללית שרק נשענת על המילה "אדם".

בגלל התוספת הזאת חזר העורך לפרק ה אצל רס"ג וליחידות חובות הלבבות, ושילב אותן בגוף הדין. זהו רווח ממשי ברוחב המפה ובדיוק ההסבר. אין ממנו הוכחה שההכרעה החב"דית תלויה ב-Grok 4.7: דוחו מזהיר שלא קרא את האגרות והשיחות המרכזיות הנחוצות לה. מסירתו המפורטת של גבולות הקריאה מועילה, אבל שקיפות אינה משלימה את הקריאה החסרה. ההשוואה שהציע בין העתיד בעברית לעבר בידיש לא התקבלה בנוסחה הכולל. הוא קרא את 189 בלי המשך 190, והסתמך בידיש על זיהוי "שלטה". העד המצולם מראה "שמרה", והמשך העברית מתועד בדוח צילום קודם. נשמר אפוא ההרחבה בראשונים והנכונות לסמן חוליה פרטית כהצעה; הוגבלה המסקנה על שני העדים. גם כך יש לדוח ערך, בלי לטעון שהוא סגר את הקושי.⁴²

העורך והשואל: בחירת השאלות והכרעת הנוסח

לעורך תפקיד שאינו נספר במספר מקורות חדשים: לזהות היכן שני דוחות עונים לשאלות שונות, לחזור למקור, ולדאוג שהחזרה מטעות תגיע גם אל המסקנה. הבדיקות העצמאיות והחסרות שלו מפורטות בפרק הבא. האחריות על השילוב אינה עוברת למשתתף שהגיש את הדוח הארוך ביותר או למספר המסכימים לטענה.

השואל כיוון את היקף העבודה והציב מבחן תועלת: האם המחקר נעשה מובן, מה הוסיף כל משתתף, ומה היה חסר בלעדיו. בקשתו הנוכחית מחייבת למדוד גם את תרומת המארגן עצמו. החלוקה למשימות, מסירת תדריך משותף ושימור הטעויות משפיעים על כל התוצאות; אי אפשר לייחס את כל המערכת ליכולות של מודל אחד.

⁴² Grok 4.7, דוח R4, בעיקר ממצאים 4-7, 14-15 ו-36-40, הצהרת אי-הקריאה והצעת החוליה. רס"ג וחובות הלבבות נזכרים בתדריך R4 עוד לפני הצטרפותו.

4. מי גילה, מי אימת ומי שינה את הטענה?

יש שלוש שאלות נבדלות: באיזה מסמך הופיע הממצא תחילה בתיק הזמין; מי קרא את המקור בעצמו; ומי הראה שהממצא משנה את הביאור. ייתכן שמשתתף איתר מקור, עמית אימת אותו, והעורך או משתתף שלישי הציב ממנו מבחן נגד. לכל חוליה יש תרומה שונה. גם שתי קריאות עצמאיות אינן שני מקורות שונים, ותרגום וליקוט אינם עדות נוספת לאותה שיחה.

צומת	המסלול המתועד	מניעת ספירה כפולה
המצרי יכול להימנע	קיים בבסיס העורך ונבדק בכמה דוחות.	אין משתתף מאוחר בעל בלעדיות על יסוד שכבר היה בתיק.
המכתב מתשייד	ממצא Dot ב־R3; קריאת עורך בתעתיק; צילום והשוואת הדפסות אצל Grok Bot ו־Dot ב־R4.	האימות המאוחר מחזק את האיתור; הוא אינו מבטל את מקורו המתועד.
השומר בתשכ"ח	הסיפור נדון בדוחות; Dot מחדד אותו כנגד הסבר הסיוע החיצוני.	גילוי הסיפור והעמדתו כמקרה מפריך אינם אותה תרומה.
פרעה בחלק כז	Dot קרא את היחידה וההערות; Grok Bot קרא קטע מצולם והעמידו מול הליקוט.	יש גיבוי חלקי. הפרדת מסלול שינוי הפורענות דורשת את הקריאה הנוספת.
דינוב והנחש	Grok Bot איתר ב־והיה ברכה מקרה מפורש. לשונות חיוב כלליות כבר היו בידי משתתפים אחרים.	הדוגמה חדשה בתיק; עיקר הזהירות בייחוס השלילה אינו מתחיל בה.
רס"ג וחובות הלבבות	הוזכרו ונדרשו קודם; Grok 4.7 הרחיב; העורך בדק יחידות ושילב.	חדשנות בפיתוח אינה זהה להכנסת שם המחבר לראשונה.
נוסח תשל"ו	תיקוני ההקשר והמשך 190 נדרשו כבר בתדריך; דוחות הצילום והבדיקה היידית חיזקו את היישום.	השערה מאוחרת הנסמכת על צילום חלקי אינה מבטלת בדיקה מוקדמת של המשך.

התדריך המשותף יוצר תלות נוספת. משתתף שקיבל בו מראה מקום עשוי לקרוא אותו באופן עצמאי ולהוסיף פירוש חדש; אין בכך איתור עצמאי של הכתובת. מנגד, אין לפסול את ערך הקריאה רק מפני שהכתובת ניתנה לו. במקרה הזה האיתור, האימות והפירוש הם מדדים מועילים יותר מספירת "מקורות חדשים" ללא ייחוס.

5. אילו אחד המשתתפים לא היה משתתף?

זהו מבחן של התיק המתועד. הוא אינו ניסוי שבוצע עם חמישה צוותים חלופיים. נשאל מה נשאר מן החומרים שכבר היו, מה דורש השלמה, וכמה עמוקה הפגיעה בביאור הנוכחי. אין בסיס לומר שלעולם לא היינו מגיעים לממצא בלי משתתף מסוים; ייתכן שחיפוש אחר היה משלים אותו. האפשרות הזאת אינה מוחקת את עבודתו בפועל, אבל מונעת ייחוס הכרח שאינו מוכח.

צריך להפריד גם שתי גריעות. הוצאת הדוח האחרון בלבד משאירה בתיק מקורות שכבר הועברו לעמיתים. הוצאת כל תרומת המשתתף מן המסלול עלולה לגרוע גם שאלות ומראי מקום שהולידו עבודה אצל אחרים. השנייה קרובה יותר לשאלת השואל, אך פחות ניתנת לשחזור ודאי. לכן נרשום את התלות הידועה ונשאיר את ההמשך שלא נבדק כהשערה.

בלי Grok

במחקר הזמין הייתה נחלשת קריאת הביקורת הקצרה השומרת על החלטתו המוסרית של הנכרי, ועל הקושי באפשרות הראשונה באגרת. עם זאת, הרמב"ם, הבחנת ו, ג/ה ומקרה השליט מופיעים כבר בבסיס העורך ובדוחות אחרים. אין בתיק הזמין יסוד מרכזי שרק Grok הביא ושאין לו גיבוי. לכן עיקר ההכרעה היה נשאר מבוסס; ההפסד המתועד הוא בעיקר של אימות נוסף ושל סיכום ממוקד.

בלי Grok Bot

הייתה חסרה קבוצה רחבה של בדיקות מהדורה ושכבה: והיה ברכה על המלך הנכרי והנחש, שיוך הקטע לאגרא דצבי, מספור תשובת אדמו"ר הזקן, והפרדה מדויקת בין מפרשי הזוהר. גם יומן עדי תשל"ו והבדלי ההערות היה דל יותר. חלק מן התיקונים מגובה ב-Dot או בעורך, ולכן אין לומר שכל נוסח החוברת היה שגוי; אך לא היה מותר להציג אותו בירור נוסח כשלם באותה מידה.

עיקר ההכרה בבחירת המצרי ובקושי המושגי היה נשאר. לעומת זאת, פרק דינוב ופרק עדי הנוסח היו דורשים בדיקה חלופית ממשית או השמטת טענות מסוימות. זו תרומה המשנה את משקלן של ראיות, גם כאשר אינה מחליפה את המסקנה הכללית.

מפת החסידות והקבלה הייתה פחות מפותחת: היחס בין היקף עבודה לבחירה, ההבחנה בין יכולת לכוח בעולמות, והבדיקה של מקור היכולת מול המכריע היו מקבלים פחות פיתוח. חלק מן המקורות נמצא גם אצל Grok Bot ו-Grok 4.7, ולכן לא כולם היו נעלמים. אבל העמדתם יחד כמבחן למודל השורש היא תרומה בעלת משקל.

הוצאתו גם הייתה חוסכת טעויות פרשניות מסוימות שהציע. אין להסתיר זאת. הערך הנטו אינו כל כותרת שהביא, אלא ההבחנות שנותרו לאחר הביקורת והחזרות. אחריות הנכרי הייתה נשארת מבוססת, אך ההסבר מדוע מדרגת נשמה אינה מיד הגדרת כושר מוסרי היה חסר חלק מן עומקו.

בלי Dot

עדיין היו בידינו מקורות לאחריות, ואף קריאה חלקית של המקור המוגה לפרעה אצל Grok Bot. לכן אין לטעון שהמקרה היה נותר בלי שום תשובה. ההפסד העיקרי הוא השילוב הביקורתי: מכתב הסכנה עם הסתייגותו, שני מסלולי פרעה בנפרד, ומבחן השומר כנגד ההבחנה בין סיוע חיצוני לתשובה פנימית.

השלמות אלה שינו לא רק את מספר המקורות אלא את גבול המסקנה. בלעדיהן היה גדל הסיכון לכתוב פתרון אחיד של "מעשה מול תוצאה" או של "רק כוונה". כדי למסור את הנוסח הנוכחי באותה רמת דיוק היה צריך שמישהו אחר יבצע את בדיקת ההערות ואת מבחני הנגד האלה. הבסיס ההלכתי היה נשאר; כוח ההכרעה בין ההסברים היה נחלש במידה ניכרת.

בלי Grok 4.7

המחקר לא היה מאבד את הרמב"ם, את שתי דרכי האגרת או את זיהוי הקושי המעשי. גם רס"ג וחובות הלבבות כבר היו ברשימת העבודה. החסר היה בקריאה המפותחת שנמסרה על מלכים נכרים וחילותיהם, ובניסוח הרציף של ההבדל בין בחירת עבודה להשלמתה. היקף פרקי הראשונים היה מצומצם יותר, או שהיה צריך להשלים את היחידות בעבודה אחרת.

זו תרומה חשובה לרוחב המחקר ולדיוקו, אך אינה ראייה שבלעדיו לא הייתה מתקבלת המסקנה המרכזית. השערתו על שני עדי תשל"ו לא הוסיפה פתרון מבוסס, ומקורות חב"ד המכריעים לא נקראו אצלו. לכן משקל תרומתו בחלק

הראשונים גדול ממשקלה בהכרעה הפנימית בחב"ד. הבחנה זו היא בדיוק התועלת של המדד החדש.

6. מדד התרומה החסרה — נפרד מציון איכות הדוח

הסולם הבא מתייחס להפסד הממשי הנראה בתיק: 0 — לא הוכח חסר; 1 — חיזוק, אימות או הסבר; 2 — הרחבה מהותית שאינה משנה את עיקר ההכרעה; 3 — שינוי מהותי של טיעון או תיקון; 4 — נדבך מרכזי שאין לו בתיק תחליף מספיק. הציון אינו אחוז מן האמת, אינו חיסכון מדוד בזמן ואינו תחזית על מודל במחקר אחר.

משתתף ומדד	החסר המתועד	מה כבר נותן גיבוי	השפעה על התוצאה
Grok — 1	אימות וסיכום ממוקד של האחריות.	בסיס העורך וקריאות הרמב"ם של העמיתים.	עיקר ההכרעה נשאר; לא הוכח מקור מכריע בלעדי.
Grok Bot — 3	שכבות, מהדורות ודוגמת והיה ברכה.	לשונות דינוב כלליות, חלק מן הצילומים ותיקוני Dot.	פרקי הייחוס והנוסח נחלשים ודורשים השלמה.
Claude — 3	פיתוח יחסי שורש, יכולת, עבודה והשפעה.	מקורות חופפים אצל העורך, Grok Bot ו-Grok 4.7.	התשתית נשארת; ההסבר והבחנת המושגים חסרים עומק.
Dot — 3	הפרדת מסלולי פרעה ומבחני אותה החלטה.	המקרה ההלכתי וקריאה חלקית של המקור המוגה.	גבולות היישוב דורשים בנייה חלופית; גובר סיכון הכללה.
Grok 4.7 — 2	העמקת רס"ג וחובות הלבבות.	שמות המחברים והשאלות כבר בתדריך; מקורות האחריות זמינים.	המפה מצטמצמת; ההכרעה החב"דית אינה נשענת עליו.

לא ניתן כאן ציון 4 לאחד המשתתפים. אין בתיק הזמין הצדקה להכריז שהסרת משתתף אחד מפילה לבדה את עיקר ההכרעה ואין כל תחליף מספיק. הדבר אינו אומר שכל התרומות ניתנות להחלפה בקלות: השלמת פרק נוסח או בנייה מחדש של מבחן נגד הן עבודה ממשית. הוא גם אינו משנה את ציוני האיכות שלהלן. מקור בודד בעל משקל יכול לשנות מחקר יותר מעשרות עמודים מדויקים של חזרה על תשתית.

תועלת נוספת היא הצלבה. כאשר שתי קריאות מקור נבדלות מאשרות פרט, פוחתת התלות בטעות מקומית של קורא אחד. מאידך, מספר דוחות החוזרים

על אותה הפניה מן התדריך אינו מספר זהה של אישורים עצמאיים. לכן המדד מתאר תרומה מסוימת, גיבויה והתלות בה; הוא אינו רשימת מנצחים.

7. עשרת מדדי האיכות והציונים שנשמרו

טבלאות האיכות להלן נשמרו מ-V1: סולם 1-10 ומשקלי הסדרה הקבועים. הן מעריכות דיוק, ייחוס, הפרדת ראייה והסקה, מקורות חדשים, אימות ושקיפות, לוגיקה, תיקון עקבי, ביקורת עמיתים, בהירות וגבולות המסקנה. מדד התרומה החסרה נוסף בנפרד ואינו משנה את הממוצע בדיעבד. אין דוחות חדשים המצדיקים כאן מתן ציוני "סבב סיום".

ההערכה עצמית של העורך מזוהה ככזאת. דוח חסר אינו אפס, ובמקרה של מדד שלא ניתן להעריך הממוצע מחושב רק על המשקל שנמדד. המספרים נשענים על הדוגמאות המפורטות, ואינם ניסוי מבוקר ביכולות המודלים.

Grok — 7.5

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
דיוק בתוכן · 15%	8	אחריות המצרי הובחנה ממניעת תשובה.
ייחוס והקשר · 15%	7	ההפניה ו, ג/ה תוקנה לאחר ערבוב קודם.
הפרדת ראייה והסקה · 15%	8	אופן ב' מועדף כהצעה ולא כהוכחת בלעדיות.
מקורות חדשים · 10%	6	עיקר התרומה בבדיקת יחידות שכבר זוהו.
אימות ושקיפות · 10%	8	הקובץ ב־Drive לא נקרא; ההגבלה נאמרה.
לוגיקה ועומק · 10%	8	מבחן השליט מחבר החלטה ואיסור באופן מועיל.
תיקון עקבי · 10%	8	תיקון המספור מפורש; גבול אופן א' נשמר.
ביקורת עמיתים · 5%	6	חלק מן האימות לקרשקש נשען על דיווח עמית.
בהירות ושימושיות · 5%	8	דוח קצר וישיר עם טבלת השוואה שימושית.
מסקנה וגבולות · 5%	7	העדפת ב' טובה; קלות ההשפעה טרם הוסברה.

Grok Bot — 8.5

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
דיוק בתוכן · 15%	8	הטקסט מדויק ברובו; הרחבת דין הנפגע הוגבלה.
ייחוס והקשר · 15%	9	הפריד מחבר, מגיה וחתימות באור החמה.

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
הפרדת ראייה והסקה · 15%	8	מסמן הסקות; קביעה על דין שמים טעונה צמצום.
מקורות חדשים · 10%	9	והיה ברכה ושכבת אגרא דצבי משנים ייחוס.
אימות ושקיפות · 10%	9	יומני צילום ומהדורה מפורטים; חיפוש אינו קריאה.
לוגיקה ועומק · 10%	8	בדיקת כל פסקת אדר מונעת מסקנה מן הפתיחה.
תיקון עקבי · 10%	9	כה לכח, מדבר שור והערה 35 תוקנו במפורש.
ביקורת עמיתים · 5%	8	בדק טענות עמיתים והחזיר כתובות מקור.
בהירות ושימושיות · 5%	8	דוח נרחב ושחזור מועיל, לעתים מפוצל.
מסקנה וגבולות · 5%	8	מגביל חיפוש שלילי; חלק מההכללות נותרו פתוחות.

Claude — 8.3

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
דיוק בתוכן · 15%	8	מבחין היטב בשורש ובכוח; קי הוכלל מדי.
ייחוס והקשר · 15%	8	ההקשר המדיני תוקן; זהות אחרים אינה מוכרעת.
הפרדת ראייה והסקה · 15%	8	מסמן מודל פרטי; לא כל הסיכום נזהר כמותו.
מקורות חדשים · 10%	8	תנינא קי וקדושת לוי יתרו מוסיפים מבחנים.
אימות ושקיפות · 10%	9	מפריד תעתיק, צילום וממצאי חיפוש שלא נפתחו.
לוגיקה ועומק · 10%	8	מבחן הכרח-נטייה-תנאי מועיל ומצומצם יותר.
תיקון עקבי · 10%	9	חזר מהכלל על סיבה סמויה ומהקשר בין שווים.
ביקורת עמיתים · 5%	8	מקבל ביקורת על הכוח שניתן לבן נח.
בהירות ושימושיות · 5%	9	מפת שיטות ברורה והסבר רצוף לקורא.
מסקנה וגבולות · 5%	8	שאלת קי/נד וקביעת התפקיד דורשות הסתייגות.

Dot — 9.0

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
דיוק בתוכן · 15%	9	מבדיל בין שני מסלולי פרעה ובסיס אחריותם.
ייחוס והקשר · 15%	9	קרא יחידות והערות, בלי להסתפק בליקוט.

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
הפרדת ראייה והסקה . 15%	9	מבחין בין ביאור מפורש להחלה מוצעת.
מקורות חדשים . 10%	9	המקור המוגה בחכ"ז פותר חסר ממש.
אימות ושקיפות . 10%	9	מגדיר צילום, יחידה והיקף; שרשרת הדפסה פתוחה.
לוגיקה ועומק . 10%	9	מעמיד את ההחלטה האסורה עצמה במרכז המבחן.
תיקון עקבי . 10%	9	חוזר מהסבר הסיוע ומאיסור גורף על כוונה בלבד.
ביקורת עמיתים . 5%	8	בודק מסקנות עמיתים, בלי לנקד חומר שלא נקרא.
בהירות ושימושיות . 5%	9	הכרעה ממוקדת ופרטי תיקון ניתנים לשילוב.
מסקנה וגבולות . 5%	9	אינו הופך ביאור מקומי למנגנון כולל.

Grok 4.7 — 7.9

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
דיוק בתוכן . 15%	8	מפת הראשונים מועילה; השוואת תשל"ו חלקית.
ייחוס והקשר . 15%	7	צילום 189 לבדו אינו בסיס להכרעת כל העד.
הפרדת ראייה והסקה . 15%	9	החוליה שלו מסומנת והכשל ביידיש נאמר.
מקורות חדשים . 10%	8	רס"ג על חילות המלכים וחובות הלבבות מועילים.
אימות ושקיפות . 10%	9	רשימת אי-הקריאה מפורטת ואינה מוסתרת.
לוגיקה ועומק . 10%	7	נס אינו מוכיח לבדו חלופה רגילה בלי כפייה.
תיקון עקבי . 10%	חסר	אין נוסח קודם שלו בבחירה לבחינת חזרה אישית.
ביקורת עמיתים . 5%	7	חלק מגופי דוחות העמיתים לא נקראו.
בהירות ושימושיות . 5%	8	הביאור הרצוף ברור; רשימות החסר חוזרות.
מסקנה וגבולות . 5%	7	הצעת העברית מוגבלת, אך חסרונה לא הושלם.

הממוצע מחושב על 90% מן המשקל; החסר אינו ציון אפס.

העורך — הערכה עצמית — 8.3

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
דיוק בתוכן . 15%	8	נשמרת אחריות מעשית לצד לשונות שלילה.
ייחוס והקשר . 15%	8	מראי מקום ומחברים הופרדו; סריקות אחדות עקיפות.

מדד ומשקל	ציון	נימוק מן החומר
הפרדת ראייה והסקה · 15%	9	מפורש, פירוש ומנגנון משוער מובחנים בגוף.
מקורות חדשים · 10%	7	בדיקת רס"ג והאגרות מוסיפה אימות, פחות איתור.
אימות ושקיפות · 10%	9	דוחות צילום אינם מוצגים כצפייה עצמאית.
לוגיקה ועומק · 10%	8	המבחן האחיד מונע החלפת החלטה בתוצאה.
תיקון עקבי · 10%	9	תוקנו שמרה, תפקיד עמ' 190 והכללות קודמות.
ביקורת עמיתים · 5%	9	נשמרו גם חזרות ומגבלות של כל משתתף.
בהירות ושימושיות · 5%	8	המחקר עומד בפני עצמו; ריבוי תיקים מכביד.
מסקנה וגבולות · 5%	8	אין הכרעת יתר, אך הקישור הכולל עדיין פתוח.

אין כאן ממוצע נפרד לכל סבב: דוחות R1–R3 אינם שלמים, ולכן לא חושבו להם ציונים. החזרות הידועות תוארו, והמספרים מתייחסים לתשובות המאוחרות הזמינות. ציון העורך זמני ומוצע לביקורת על נוסח זה עצמו.

8. מדוע עוברים לכתיבה, ומה יקרה לאחר הביקורת?

המעבר לחוברת נעשה כאשר התשתית לשאלות העיקריות כבר הייתה מזוהה, הטעויות המהותיות תוקנו, והחסר הוגדר באופן שאפשר לכתוב אותו בגלוי. עוד חיפוש כללי היה עשוי להוסיף חומר, אך אינו תנאי לניסוח ההכרעה המסויגת. מנגד, אין להכריז שראשי התיבות "עצם, השגחה ואחריות" נעשו מנגנון מפורש רק משום שכל המקורות כבר נמצאים ברשימה.

ביקורת R5 שהוכנה נשארת מופנית ל-V1, והפרומפטים לא שונו. V2 הרחיבה את תיעוד העבודה וההשוואה. V3 מתקנת את שם הנושא ואת הפתיחה ומסירה קישורי מקורות לפי כללי הסדרה; אין בה דוחות ביקורת חדשים. תגובות נוספות ייבחנו מול הנוסח הנוכחי לפני שילובן.

לפי הוראת השואל המעודכנת, נבנית כעת חוברת לקורא על בסיס המחקר המתוקן. היא מסבירה את המהלך בפשטות ובעומק הנחוץ, ומפנה לפרקים ולעמודים במחקר V3. תיעוד הסבבים נשאר במחקר. ארבעת הפרומפטים — ל-Grok, ל-Grok Bot, ל-Claude ול-Dot, בלי Grok 4.7 — מיועדים לשיפור ההסברה, ההבנה והעיצוב בלבד, ללא מחקר מקורות נוסף.

יח. גבולות האימות ושלוש השלמות ממוקדות

החוברת נשענת על נוסחי המקורות שנמסרו ועל הבדיקות המתועדות ב-R3B-R4. העורך חזר בתעתיק למקורות יסוד ולמכתבים המרכזיים, ובצילום לעד תשל"ו. בדיקות הסריקה של ספרים נוספים נשענות גם על דוחות הקריאה המזוהים. גישה חוזרת לסריקות חיצוניות אחדות נחסמה בעת הכנת החוברת; אין לייחס לעורך צפייה עצמאית בהן. רשומת מקור ותיעוד צילום אינם נעשים שתי ראיות נפרדות.

דוחות R1-R3 המקוריים לא רוכזו כולם. לכן לא שוחזרו תגובות שאינן בידינו, ואין טענה שזו מהדורה מלאה של כל התכתובת ההיסטורית. הדוחות העדכניים, גבולותיהם וחזרותיהם נשמרים בארכיון. מקור שלא נפתח אינו מקבל שיטה משוערת רק כדי למלא טבלה; כך גם החיבורים שומר אמונים, שלי"ה וחלק מן המקורות הברסלביים.

יומן הספרים: מה נקרא ועל מה נשענת הטענה

"העורך" בשורות הבאות פירושו בדיקה עצמאית לצורך החוברת. "דוח צילום" פירושו קריאה שדיווח עליה משתתף מזוהה; אין לסמן אותה כצילום שנצפה בידי העורך. ממצא חיפוש אינו מקור שלם, והוא אינו משמש כאן לבדו יסוד להכרעה.

מקור והיקף	מעמד הקריאה	תוצאה לבירור
תשובה ה-ו; מלכים ח-י; שמונה פרקים ח	תעתיקים; פרק ו נבדק מחדש בידי העורך. יתר היחידות גם בדוחות R3B-R4.	חלופת הימנעות למצרי, ומניעת תשובה כחריג.
רס"ג, מאמר ד, פרק ה	תעתיק היחידה נקרא בידי העורך; הרחבה בפרקים אחרים בדוח Grok 4.7.	בחירת המלכים וחילותיהם אינה נתינת הכוח מלמעלה.
חובות הלבבות, עבודת האלהים ח וביטחון ד	תעתיק הדיון בעבודה ופסקאות הביטחון; ההרחבה בדוח Grok 4.7.	גבול הידיעה; בחירת עבודה לעומת השלמתה.
רמב"ן, עקרים וספורנו במקומות שנמנו	תעתיקי יחידות המקור; קריאות חוזרות בדוחות הראשונים.	מחלוקת על הנימוק ועל תפקיד ההקשיה.
אור ה', מאמר ב כלל ה	דוח Dot על צילום; קריאת דעת אצל Grok 4.7. הגישה החוזרת של העורך נכשלה.	מפת רצוניות בתוך סיבתיות; לא שלילה אתנית.

מקור והיקף	מעמד הקריאה	תוצאה לבירור
אור החיים לז, כא; אגה"ק כה; חינוך רמא	תעתיקי יחידות הדיון; הצילומים אינם כולם שמורים בתיק.	יש לשמר את ההבדל בין דין הנפגע לאשמת המזיק.
אור החמה על וישב; שו"ת אדמו"ר הזקן כח	דוח צילום מפורט של Grok Bot, כולל חתימות ומספור דפוסים.	תיקון ייחוסים; תשובת העגונה אינה עצם מקור הבחירה.
בני יששכר; ריח דודאים; והיה ברכה	תעתיקים ודוח צילום של Grok Bot; השוואת Dot בריח דודאים.	לשונות חיוב נמצאו; ייחוס השלילה טרם אומת.
אגרא דפרקא ושכבת אגרא דצבי	דוח צילום של העמוד והכותרת; חיפוש בחלק מן המהדורות בלבד.	האמירה על מלאכים אינה גוף דברי בעל בני יששכר.
מהר"ל; אגרא דכלה יתרו לד	תעתיק היחידות בדוח Claude; מקור "רע בעצם" הנוסף טרם הושלם.	הכנה ונטייה אינן כשלעצמן הוכחת הכרח.
ליקוטי מוהר"ן תנינא נד וקי; לקוטי עצות לב	תעתיקי היחידות. "אומות העולם" בעד המאוחר הוא קטע חיפוש.	נמנעה הכרעת נוסח או סתירה מתוך מילה לבדה.
קדושת לוי; מי השילוח; מדבר שור טז	תעתיקי יחידות המקור בדוחות. "מדבר שור" זוהה לרב קוק.	הבחנה בין נס, שעבוד לתאוה וחירות רגילה.
דרך ה' א, ג, ב, ד וח; נפש החיים א, ג-ח	קריאת יחידות בתעתיק בדוח Claude; היקף צר יותר אצל Grok 4.7.	שורש, גיור וכוח בעולמות אינם אותו עניין.
ר' צדוק, צדקת הצדיק קל	תעתיק; שני המקורות הנוספים דווחו רק בקטעי חיפוש.	הגבלת שינוי השורש אינה הוכחת הכרח בהחלטה.
אגרות אפ"ט, ב'תתל"ב וה'תתע"א	תעתיקים; שתי האחרונות נבדקו מחדש בידי העורך. צילום חלק מן ההדפסות בדוח Dot ו-Grok Bot.	הגדרת החירות, שני אופני השכר והצעת הסכנה.
אגרת ת"ה ומכתב תרצ"ט	תעתיקי היחידות; לשון השואל מופרדת מתשובת הרבי.	שינוי תפקיד אינו ריבונות על גורל הזולת.
לקוטי תורה אמור; תר"ס עמ' טו-טז; תער"ב	קריאות R3B, ובהן דוח סריקת תר"ס; לא כל הסריקות נפתחו מחדש בידי העורך.	הכרעה בשכל; שורש היכולת אינו המכריע במקומו.
לקוטי שיחות ג, ז וכז	דוחות צילום של Grok Bot ו-Dot לפי יחידות. הורדה חוזרת בידי העורך נחסמה.	עדי "אידן", תיקון הנזק ושני מסלולי פרעה.
שמיני תשמ"ז; ספר השיחות תשמ"ט	דוחות צילום; זוהתה הערה 35 בעמ' 538 במקור.	בחירת בני נח ואדם-בורא הם יחסי השוואה נבדלים.

מקור והיקף	מעמד הקריאה	תוצאה לבירור
י"ב תמוז תשכ"ח; נח תשל"א	תעתיקי השיחות בדוחות; תעתיק תשכ"ח נפתח גם בידי העורך.	השומר והרודפים הם מבחנים לאותה החלטה.
שמחת תורה תשל"ו	הצילום היידי והתצלום העברי נצפו בידי העורך; עמ' 190 נבדק בדוח Grok Bot.	"שמרה" אושר; המסקנה מהיעדר פסקת העבר הוגבלה.
ביקור הרבנים בתשמ"ו; משך חכמה וארא	דוחות קריאה קודמים; בדיקה ממוקדת של חילופי הדוברים עוד נדרשת.	תיק המלך נשאר נבדל מתיק האומות בכלל.
פרדס רמונים ד, ט	דוח צילום Grok Bot וקריאת פתיחה אצל Grok 4.7; לא חיבור על בחירת גויים.	השאלה היא ידיעה ובחירה; אין שלילה אתנית מפורשת.

כשלי הגישה שחשוב לשמר הם הסריקות שלא הורדו מחדש, הספרים ששכבת הטקסט בהם לקויה, והפירושים הברסלביים שלא אותרו. הם מגבילים טענה שלילית על העדר מקור. הם אינם מוחקים מקור חיובי שנקרא, ואינם מתירים להשלים ציטוט מדוח אחר כאילו נקרא במקור.

השלמה 1. לקוטי תורה תצא לו, ג, בעקבות "בבואה דבבואה" בתשכ"ח: האם מצויה חוליה בין שורש הנשמה לבין אופן ההשפעה על הרצון, או רק הבחנת זיהוי? רק האפשרות הראשונה עשויה לחזק ישירות את מודל ההתערבות.

השלמה 2. השוואה נוספת של שו"ת אדמו"ר הזקן כח, מפרשי הזוהר והמכתב מתשי"ד: האם קושי ההצלה מחייב שינוי בבחירת המזיק, או שאפשר להציל בלי לשנותה? הבחנה זו יכולה לשנות את המעבר שעשינו מסכנה להשפעה על רצון.

השלמה 3. להציב את חקירת המלך ושאל בתשמ"ו מול שני ביאורי פרעה. יש לבדוק אם נאמר חילוק מפורש בין התוכן המוסרי לביצוע המדיני, ומה נשאר שאלה. במקביל תושלם בדיקת נוסח ברסלב והמקור השני של המהר"ל לפי צורך ממש, בלי לעכב את כתיבת הידוע.

יט. קטעי מקור בצילום

הקטע מן ההנחה היידית מציג ברצף את סירוב האומות ואת ההשוואה לפוליטיקאים. "שמרה רוחם" נקרא בצילום. המקור העברי המצולם הוא עד נוסף, ואין לזהות את מספור הערותיו עם כל מהדורה אחרת.

בשעת מ'האט געוואלט אומקערן שטחים גלייך נאך מלחמת ששת הימים, איז געווען א נס אז די אראבער האבן ניט געוואלט נעמען, ווייל זיי האבן מורא געהאט אז אפשר נארט מען זיי אפ, און מ'ויל מאכן עפעס א "טריק" וכו', מאיזה סיבה שהי' האבן זיי ניט מסכים געווען – וואס די אמת'ע סיבה בדבר איז דערפאר וואס דער אויבערשטער האט אזוי געוואלט, ווארום גויים האבן דאך ניט קיין בהירה, ופקודה ית' שמרה רוחם.

– איז אז די פאליטיקער זאלן השווה טאן און פאלגן די אנשי הצבא – איז דאס זייער א שווערע זאך צו פועל'ן, ווארום ס'קען ניט זיין אז ער זאל א טעות האבן, ער איז דאך שוין אויפן ביינקל 25 יאר, איז דאך א סימן אז ער איז מקובל על הבריות, דארף ער טאן לויט ווי ביי אים קומט אויס – איז א שווערע זאך פועל'ן ביי זיי חשובה טאן;

אבער בנוגע צו די גויים איז גרינגער צו איינקערן זיך מיט זיי, ווארום דער אויבערשטער וועט מאכן אז זיי זאלן אויף דערויף ניט מסכים זיין!

שיחות קודש תשל"ו ח"א, עמ' 134. קטע מן ההנחה הבלתי מוגה.

לה. (וסיים כ"ק אדמו"ר שליט"א:) שהפוליטיקאים יעשו תשובה וישמעו בקול אנשי הצבא – קשה מאוד לפעול, כיון שמדובר אודות מי שחושב שלא יתכן שיטעה: זה 25 שנה שהוא יושב על הכסא, סימן שהוא מקובל על הבריות, והרי "קול המון כקול שדי"!!! ...
אבל בנוגע לגויים – כיון שאין להם בחירה²⁴⁵, קל יותר להתמודד עמם, כי הקב"ה יעשה נס שהם לא יסכימו על זה!

(244) ספרי בהעלותך ט, יו"ד. הובא
בפרש"י וישלח לג, ד.
(245) ראה אג"ק חט"ז ס"ע צב. וש"נ.

(242) ישעי' ד, ב.
(243) שם ח, יו"ד.

יום שמחת תורה תשל"ו, עמ' 189, צילום שנמסר למחקר. פסקת ששת הימים נמשכת בעד העברי בראש עמ' 190.

כ. לעיון במקורות

מבחר ללימוד בפנים, לפי סדר תקופות המחברים. רשימה זו מכוונת לקטעים שבהם מתברר חילוק מרכזי; היא אינה מחליפה את ההערות או את תיק המקורות.

ברכות לג ע"ב; נידה טז ע"ב; סנהדרין נו-נז; בבא קמא לח ע"א. לעיין בהבדל בין ציווי, יראת שמים, אחריות ומדרגת שכר.

רס"ג, אמונות ודעות ד, ה. ללמוד את שאלת הגנב ואת סנחריב ונבוכדנצר: מה ניתן מלמעלה ומה מיוחס לפועל.

חובות הלבבות, עבודת האלהים ח; ביטחון ד. לעמוד על גבול הידיעה ועל ההבדל בין בחירת עבודה להשלמתה.

רמב"ם, תשובה ה-ו; שמונה פרקים ח; מלכים ח-י. להבחין בין בחירה רגילה, מניעת תשובה, ידיעת האיסור ומעלת המקיים.

רמב"ן, בראשית טו, יד; שמות ז, ג. ללמוד את השגתו על נימוק הרמב"ם ואת שני הטעמים להכבדת הלב.

אור ה', מאמר ב כלל ה; עקרים א, ט; ד, ה וכה. להשוות הגדרת רצונות בתוך סיבתיות להגדרת החלופה ולתוצאות מעורבות.

ספורנו, שמות ז, ג-ד; מהר"ל, תפארת ישראל א. לבחון את ההבדל בין חיזוק היכולת לשאת לחץ לבין הכנה ונטייה.

פרדס רמונים ד, ט; אור החמה על זוהר ח"א קפה. להפריד את הרמ"ק והרח"ו ולברר שני דרכים, סכנה, זכות ונס.

אור החיים, בראשית לז, כא; דרך ה' א, ג וב, ד. להשוות מקור כוח, מדרגת נשמה וחלופת מעשה.

קדושת לוי, פורים ד ויתרו י; תניא, אגרת הקודש כה. לבדוק התערבות במחשבה, מעשה הפוגע ודין הנפגע.

נפש החיים א, ג-ח; ליקוטי מוהר"ן תנינא נד וקי. להבחין בין כוח בעולמות, היקף העבודה והרגל הנתפס בטעות כאונס.

בני יששכר, סיון ב, יב; תשרי ד, כב וז, ד; כסלו-טבת ד, פ. ללמוד את לשונות הבחירה ולשמור את ייחוס דברי חגיו.

מי השילוח, בשלח ותצוה; מלבי"ם, משלי כא, א; מדבר שור טז. להבחין בין שעבוד לתאוה, מלכות והתערבות חריגה.

אגרות קודש ת"ה, א"פ"ט, ב'תתל"ב וה'תתע"א; לקוטי שיחות ג, ז וכו. לקרוא כל מכתב ושיחה על פי שאלתם, ולבדוק את גבול ההצעה המשולבת.

י"ב תמוז תשכ"ח; נח תשל"א; שמחת תורה תשל"ו; שמיני תשמ"ז; ספר השיחות תשמ"ט עמ' 537-538. להציב את שלילת הבחירה מול אישור הכוח באותה החלטה עצמה.